

JSWR
2791-836X

**Uluslararası
Sosyal
Hizmet
Araştırmaları
Dergisi**

5 [1]

International Journal of Social Work Research

JSWR

Volume 5 Issue 1 March 2025

Cilt 5 Sayı 1 Mart 2025

PUBLICATION DATE / YAYIN TARİHİ

15.03.2025

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi

Yayınlanma sıklığı: Yılda 3 Sayı

e-ISSN: 2791-836X

Yayınlandığı Platform: Dergipark

Adres: <https://www.dergipark.org.tr/tr/pub/jswrpub>

İletişim: jswrpub@gmail.com

Index Bilgisi:

1. ASOS Index - <https://www.asosindex.com.tr/>
2. ESJI Index - <http://esjindex.org/>
3. EuroPub - <https://europub.co.uk/>
4. IPIndexing - <https://ipindexing.com/>

Baş Editör

Hüseyin DOĞAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

Alan Editörleri*

SOSYAL SORUNLAR, SOSYAL EŞİTSİZLİKLER, GENÇLİK

Ahmet USANMAZ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ VE TARİHİ

Ahmet TÜRK

Sinop Üniversitesi

Sinop

DEZAVANTAJLI GRUPLAR VE SOSYAL POLİTİKA

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli Üniversitesi

Kocaeli

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, İLKİM KRİZİ VE EKOLOJİK SOSYAL HİZMET

Hüseyin DOĞAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ÇALIŞMALARI

İslam AKÇE

Mardin Artuklu Üniversitesi

Mardin

SOSYAL HİZMET UYGULAMA VE PRATİKLERİ

Resul DURAN

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

ÇOCUK KORUMA VE REFAHİ & ÖZEL EĞİTİM

Davut AÇAR

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

OKUL VE SOSYAL HİZMET VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Kenan BAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

Editör Yardımcısı ve Sekreterya

Mesut KOÇ

Muş Alparslan Üniversitesi

Muş

Son Okuyucu

Hakan COŞKUN

Munzur Üniversitesi

Tunceli

Türkçe Yazım ve Dil Editörü

Safer BOZARSLAN

Iğdır Üniversitesi

Iğdır

İngilizce Yazım ve Dil Editörü

Fırat KESKİN

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

İstatistik Editörü

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

Editör Kurulu

İshak AYDEMİR

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Ankara

Beyza ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Karaman

Hasan Hüseyin TAYLAN

Sakarya Üniversitesi

Sakarya

İsmail DÖNMEZ

Muş Alparslan Üniversitesi

Muş

Kenan BAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

Salih GÜLEN

Muş Alparslan Üniversitesi

Muş

Ahmet USANMAZ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

Hüseyin DOĞAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Ağrı

Melike YALÇIN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Afyon

İslam AKÇE

Mardin Artuklu Üniversitesi

Mardin

Resul DURAN

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

Ahmet TÜRK

Sinop Üniversitesi

Sinop

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli Üniversitesi

Kocaeli

Safer BOZARSLAN

Iğdır Üniversitesi

Iğdır

Amaç

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi (JSWR)'nin amacı; sosyal hizmet, sosyal politika, sosyal refah gibi insani hizmetlerin tümünü kapsayan araştırmaların bilimsel bilgi üretimine katkıda bulunmak ve teorik anlayışı ilerleterek uygulamalarda kullanımını sağlamaktır. Bu bağlamda dergi; araştırma makalesi, olgu sunumu, derleme, kitap incelemeleri vb. çalışmalara yer vermeyi hedeflemektedir.

Kapsam

JSWR; sosyal hizmet ve sosyal politika biliminin kapsamı içine giren tüm sorun ve problemler hakkında bilgi sağlayan çalışmaları bünyesinde barındırmaktadır.

Temel kriter araştırmaların sosyal hizmet mesleği odağında yapıyor olmasıdır. Derginin kapsamına giren konular şunlardır: Sosyal politika, aile, çocuk, kadın, gençler, göçmenler, yoksulluk, işsizlik, engellilik, yaşlılık, sosyal refah, sosyal politika, madde bağımlılığı, cinsel istismar, insan hakları vb.

Dergi kapsamında yazılan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Bu konuda dergiye herhangi bir sorumluluk yüklenemez

International Journal of Social Work Research

Frequency: Tri-quarterly
e-ISSN: 2791-836X
Published Platform: Dergipark
Address: <https://www.dergipark.org.tr/en/pub/jsrpub>
Contact: jsrpub@gmail.com
Indexing:

1. ASOS Index - <https://www.asosindex.com.tr/>
2. ESJI Index - <http://esjindex.org/>
3. EuroPub - <https://europub.co.uk/>
4. IPIndexing - <https://ipindexing.com/>

Editor in Chief
Hüseyin DOĞAN

Agri Ibrahim Cecen University

Agri

Section Editors*

SOCIAL PROBLEMS, SOCIAL INEQUALITIES, YOUTH

Ahmet USANMAZ

Agri Ibrahim Çeçen University

Ağrı

SOCIAL WORK EDUCATION AND HISTORY

Ahmet TÜRK

Sinop University

Sinop

DISADVANTAGED GROUPS AND SOCIAL POLICY

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli University

Kocaeli

SUSTAINABILITY, CLIMATE CRISIS AND ECOLOGICAL SOCIAL WORK

Hüseyin DOĞAN

Agri Ibrahim Çeçen University

Agri

GENDER AND WOMEN STUDIES

İslam AKÇE

Mardin Artuklu University

Mardin

SOCIAL WORK APPLICATIONS AND PRACTICES

Resul DURAN

Hakkâri University

Hakkâri

CHILD PROTECTION AND WELFARE & SPECIAL EDUCATION

Davut AÇAR

Hakkâri University

Hakkâri

SCHOOL SOCIAL WORK AND COUNSELING SERVICES

Kenan BAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen University

Hakkâri

Deputy Editor and Secretariat

Mesut KOÇ

Muş Alparslan University

Muş

Proofreader

Hakan COŞKUN

Munzur University

Tunceli

Turkish Copyeditor and Language Editor

Safer BOZARSLAN

Iğdır University

Iğdır

English Copyeditor and Language Editor

Firat KESKİN

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

Statistic Editor

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri University

Hakkâri

Editorial Board

İshak AYDEMİR

Sağlık Bilimleri University

Ankara

Beyza ERKOÇ

Karamanoglu Mehmetbey University

Karaman

Hasan Hüseyin TAYLAN

Sakarya University

Sakarya

İsmail DÖNMEZ

Mus Alparslan University

Muş

Kenan BAŞ

Agri Ibrahim Çeçen University

Ağrı

Salih GÜLEN

Mus Alparslan University

Muş

Ahmet USANMAZ

Agri Ibrahim Çeçen University

Ağrı

Hüseyin DOĞAN

Agri Ibrahim Çeçen University

Ağrı

Melike YALÇIN

Afyon Kocatepe University

Afyon

İslam AKÇE

Mardin Artuklu University

Mardin

Resul DURAN

Hakkâri University

Hakkâri

Ahmet TÜRK

Sinop University

Sinop

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri University

Hakkâri

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli Üniversitesi

Kocaeli

Safer BOZARSLAN

Iğdır Üniversitesi

Iğdır

Aim

The purpose of the International Journal of Social Work Research (JSWR); To contribute to the production of scientific knowledge of research covering all human services such as social work, social policy and social welfare, and to advance the theoretical understanding and ensure its use in practice. In this context, the journal; research article, case report, review, book reviews etc. aims to include studies.

Scope

JSWR; It includes studies that provide information about all problems and problems that fall within the scope of social work and social policy science. The main criterion is that the research is conducted with the focus of the social work profession. The topics covered by the journal are as follows: Social policy, family, children, women, youth, immigrants, poverty, unemployment, disability, old age, social welfare, social policy, substance abuse, sexual abuse, human rights, etc.

The responsibilities of the articles written within the scope of the journal belong to the authors. No responsibility can be placed on the journal in this regard.

İçindekiler / Contents

Cilt 5, Sayı 1,
Mart 2025

Volume 5, Issue 1,
March 2025

Araştırma Makaleleri

Research Articles

- Farklı Alanlarda Dezavantajlı Gruplarla Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Merhamet Yorgunluklarının İncelenmesi**
7 Investigation of Compassion Fatigue of Social Workers Working with Disadvantaged Groups in Different Fields
Sümeyye Aydoğdu Kuzucu , Zeliha Ulutaş, Ayşe Nur Boz
- Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı Farkındalığının İncelenmesi: Muş Örneği**
21 Investigation of Substance Abuse Awareness in High School Students: The Case of Muş
Neslihan Vergili, Kenan Özmen, Zilan Bayram, Elif Ecer

Editöre Mektup

Letter to Editor

- Depremin Gösterdiği Gerçek: Özel Gereksinimli Çocuklarda Kronik Hastalık Yönetiminde Bütüncül Yaklaşımın Önemi**
39 The reality of the earthquake: The importance of a holistic approach in chronic disease management in children with special needs
Sümeyra Topal

Investigation of Compassion Fatigue of Social Workers Working with Disadvantaged Groups in Different Fields

Farklı Alanlarda Dezavantajlı Gruplarla Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Merhamet Yorgunluklarının İncelenmesi *

Sümeyye AYDOĞDU KUZUCU^{(1), (**)}, Zeliha ULUTAŞ⁽²⁾, Ayşe Nur BOZ⁽³⁾

ABSTRACT

Social workers, who provide multifaceted services at micro, mezzo, and macro levels to ensure the welfare of their clients, often work with disadvantaged groups marginalized in society for various reasons. While working with these groups, the empathy that social workers establish with their clients as a professional skill can lead to compassion fatigue. Compassion fatigue refers to physical, emotional, and spiritual exhaustion resulting from working with individuals experiencing significant emotional pain and physical stress. This study aims to examine the levels of compassion fatigue among social workers engaged with disadvantaged groups in different fields according to some variables. Personal Information Form and Compassion Fatigue Scale were used in accordance with the purpose of the study. A total of 124 social workers participated in the study, of whom 76.6% were women. Based on the responses to the Compassion Fatigue Scale, it was concluded that participants exhibited low levels of compassion fatigue (total=46,51, sd=1.91). The study found that social workers' levels of compassion fatigue significantly differed based on their reasons for choosing the profession, $F(2,121) = 3.07, p = .049 < .05$. However, no significant differences were observed concerning other variables included in the study, such as the primary field of work.

Keywords: Compassion fatigue, Social work, Empathy, Social worker

ÖZET

Müracaatçıların refahını sağlamak için mikro, mezzo ve makro düzeyde çok yönlü hizmetler sunan sosyal hizmet uzmanları, genellikle çeşitli nedenlerle toplumda geri bırakılmış dezavantajlı gruplarla çalışmaktadır. Bu gruplarla çalışırken uzmanın mesleki bir beceri olarak danışanlarla kurduğu empati, merhamet yorgunluğuna neden olabilir. Merhamet yorgunluğu, önemli ölçüde duygusal acı ve fiziksel stres yaşayan insanlarla çalışmaktan kaynaklanan fiziksel, duygusal ve ruhsal tükenmişliği ifade eder. Bu çalışma, farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bazı değişkenlere göre merhamet yorgunluk düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmacının amacına uygun olarak Kişisel Bilgi Formu ve Merhamet Yorgunluğu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya %76,6'sı kadın olmak üzere toplam 124 sosyal hizmet uzmanı katılmıştır. Merhamet Yorgunluğu Ölçeği'ne verilen yanıtlara dayanarak, katılımcıların düşük düzeyde merhamet yorgunluğuna sahip oldukları sonucuna varılmıştır (toplam=46,51, ss=1,91). Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu düzeylerinin mesleği seçme nedenlerine göre farklılaştığı, $F(2,121) = 3.07, p = .049 < .05$, başta çalışma alanları olmak üzere araştırmaya dahil edilen diğer değişkenlere göre ise anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merhamet yorgunluğu, Sosyal hizmet, Empati, Sosyal hizmet uzmanı.

* Bu çalışmanın ön bulguları 30.11.23-01.12.23 tarihlerinde "2nd International Congress of Selçuk Health Sciences" de bildiri olarak sunulmuştur.

** Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, sumeyye.aydogdu@karatay.edu.tr, 0000-0002-8895-0662

² Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, zeliha.ulutas@karatay.edu.tr, 0000-0002-6544-9074

³ Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aysenur.boz@karatay.edu.tr, 0000-0002-4060-4939

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :20.09.2024

Accepted/Kabul :08.11.2024

Published/Yayınlama :15.03.2025

Cited/Atf:

Aydoğdu-Kuzucu, S., Ulutaş, Z. & Boz, A.N. (2025). Farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluklarının incelenmesi, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 7-19.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nın hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

GİRİŞ

Merhamet yorgunluğu kavramı gelişmekte olan bir kavram olup, travmatize olmuş bireylerle çalışmanın ve bu bireylerin yaşadığı travmatik deneyimlerine dolaylı olarak maruz kalmanın yol açtığı olumsuz etkileri ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Harr ve Moore, 2011). Şirin ve Yurttaş (2015) merhamet yorgunluğunu; bakım veren kimsenin empati becerisinde ve bakım verme isteğinde azalmaya yol açan fiziksel, ruhsal, duygusal ve sosyal açıdan tükenme hali, yardım etme sürecinin negatif bir etkisi olarak belirtmektedir. Figley (1995) ise merhamet yorgunluğunun nasıl ve neden geliştiğini "empati" ve "maruz kalma" olmak üzere iki temel kavram üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre kişi empatik tutuma sahip değilse ve travmatik bir olaya maruz kalmıyorsa merhamet yorgunluğunun gelişme olasılığı düşüktür. Bu çerçevede travmatize olmuş insanlarla çalışan profesyonel meslek elemanlarının merhamet yorgunluğuna karşı savunmasız olduklarını; zamanla empatik tutum sonucu kendilerinin de travmatize olabileceğini, birbirinden farklı travmatik olayları genelleştirebileceğini ve kendi çözemediği sorunların ya da çocukluk travmalarının gün yüzüne çıkabileceğini belirtmektedir. Nitekim travma çalışanlarıyla yapılan bir araştırmada (Kim vd., 2021) katılımcıların bir kısmı hastanın sahip olduğu stresin kendi stresleri haline geldiğini, sağlıkları konusunda paranoya derecesinde endişe duyduklarını ve hassaslaştıklarını belirtirken; Bourassa (2009) da yaşlılarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bu grupla çalışırken onların sorunlarına yönelik duyarsızlaşabildiklerini belirtmektedir. Bu noktada merhamet yorgunluğuna giden süreçte farklı etmenlerin yer aldığı ve profesyonellerin duygularına yönelik farkındalıklarının önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.

İnsana yardım alanında çalışan pek çok profesyonelin terapötik ilişki geliştirebilmesinde ve etkili hizmet sunmasında empatik tutum önemli bir role sahiptir. Harr ve Moore (2011), empati gibi olumlu duyguların etkili hizmet sunumunda motivasyon kaynağı olabilmekle birlikte deneyimli olsalar dahi profesyonellerde merhamet yorgunluğuna yol açabileceğinden bahsetmektedirler. Bu doğrultuda merhamet yorgunluğu, meslek elemanlarında hizmet sunmanın stresine karşı empati duygusunda meydana gelen değişim sonucu ortaya çıkan fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal sağlıklarını bozan iş kaynaklı bir stres tepkisidir (Austin vd., 2009; Circenis ve Millere, 2011; Şirin ve Yurttaş, 2015; Sinclair vd. 2017). Alanyazında merhamet yorgunluğu riskinin sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, itfaiyeciler, avukat, hakim, polis, öğretmen ve acil yardım ekipleri gibi insanlara yardım eden meslek gruplarında yüksek olduğu ifade edilmekte ve merhamet yorgunluğunun bu meslekler açısından önemli bir sorun olduğu vurgulanmaktadır (Stamm, 2002; Allday vd, 2020; Kim vd., 2021). Nitekim müracaatçılarla doğrudan çalışan ve travmatik vakalara maruz kalan sosyal hizmet uzmanlarının sahada yer almayan, idari roller üstlenen uzmanlara göre merhamet yorgunluğunu deneyimleme olasılıklarının fazla olduğu belirtilmektedir (Bourassa, 2009).

Merhamet yorgunluğunu belirleyen unsurlardan biri, hizmet sunulan kurumun müracaatçı yoğunluğudur. Nitekim Pelon (2017), merhamet memnuniyetinin, merhamet yorgunluğunu önlemede koruyucu bir mekanizma sunduğunu belirterek, hizmet kapasitesi yüksek kurumlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet memnuniyetinin, düşük kapasiteli kurumlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Kim ve arkadaşları (2021), merhamet yorgunluğunun belirleyicisi olarak müracaatçı sayısından ziyade müracaatçıların sahip olduğu psiko-sosyal sorunların niteliğinin daha etkili olduğunu öne sürmektedir. Merhamet yorgunluğunun belirleyici dinamikleri arasında personel eksikliği, yetersiz ofis ortamları ve diğer meslek elemanları ve yöneticilerin işlerine saygı duymaması gibi unsurları etkileyici faktörler olarak belirtmişlerdir (Yi vd., 2018). Merhamet yorgunluğunun olumsuz etkilerini azaltmada ise ekip desteği ve etkileşiminin önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Pelon, 2017).

Literatürde merhamet yorgunluğunun meslek elemanlarının kişisel ve mesleki yaşamları üzerindeki zararlı etkileri vurgulanmaktadır (Pelon, 2017; Yi vd., 2018). Merhamet yorgunluğu bireylerde başarısızlık duygusunun oluşmasına, özsaygı düzeylerinin düşmesine, duygusal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine ve sosyal çevrelerinden duygusal olarak uzaklaşmalarına neden olabilmektedir (Bourassa, 2009). Merhamet yorgunluğu meslek elemanının kişisel refahını etkileyen fizyolojik (halsizlik, hazımsızlık vb.), duygusal (pişmanlık, kaygı, çaresizlik, öfke vb.) ve fiziksel (somatik) semptomlara yol açabilmektedir (Yılmaz ve Üstün, 2018; Kim vd., 2021). Bu noktada merhamet yorgunluğu yaşayan bireylerin mesleki yetkinliği sorgulandığından birtakım etik sorunlar da varlık gösterebilmektedir (Harr ve Moore, 2011). Bahsi geçen tüm bu sorunların önlenmesi

amacıyla merhamet yorgunluğunun meslek elemanlarını en az düzeyde etkilemesi için öz bakım stratejilerinin geliştirilmesi, merhamet yorgunluğu hakkında eğitim verilmesi, merhamet yorgunluğunun belirtilerinin ve etkilerinin tanınması ve sendromun tanımlanması (Bourassa, 2009), mesleki sınırların oluşturulması ve rollerin netleştirilmesi (Yi vd., 2018), psikolojik programların geliştirilmesi (Kim vd., 2020), farkındalığı artırıcı, kültürleşmeye olanak sağlayıcı ve merhamet memnuniyetine ulaşmayı sağlayacak birtakım değişikliklerin yaratılması (Raimondi, 2019) gibi koruyucu önleyici çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca Harr ve Moore (2011)'un da ifade ettiği üzere kurumlar tarafından mevcut risklerin azaltılması, istihdam sunulacak alanda meslek elemanları ile merhamet yorgunluğu risklerinin ele alınması ve ikincil travmaya yönelik eğitim fırsatlarının sunulması gibi yollarla meslek elemanlarının mesleğe hazırlanıp farkındalıklarının artırılması da bu konuda yapılacak çalışmalardandır. Nitekim sahip olunan farkındalık özelliklerinin merhamet yorgunluğunu azaltmada ve merhamet yorgunluğu riskine karşı korunmada yardımcı olabileceği ortaya konmuştur (Constantine Brown vd., 2017).

Merhamet yorgunluğuna yönelik önleyici ve tedavi edici uygulamalar gerçekleştirilmediği takdirde tükenmişlik ortaya çıkabilmektedir (Bourassa, 2009). Merhamet yorgunluğu yaşayabilecek meslek gruplarından birini oluşturan sosyal hizmet uzmanlarının bu sorun ile başa çıkma konusunda başvurdukları yollardan birisinin müracaatçıdan kopma/uzaklaşma olduğu görülmektedir (Denne vd., 2019). Sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu ile başa çıkma becerilerinin; mesleklerinde deneyim kazandıkça, bazı kişilik özellikleri ya da kullandıkları stratejilerin farkına vardıkça, iş stresini bölme ve görev odaklı çalışma becerilerini kazandıkça geliştiği görülmektedir (Kim vd., 2021). Çalışanların empati ve merhamet duygularının ön planda olduğu bakım sağlayan hekim, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikolog gibi profesyonel meslek gruplarında merhamet yorgunluğu daha sık görülmektedir (Hiçdurmaz ve İnci, 2015; Hevezi, 2016). Bu bağlamda bu araştırmada da farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluk düzeyleri incelenecektir.

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu gibi sosyo-demografik bilgiler ile çalışılan sektör, çalışılan dezavantajlı grup, meslek tercihi sebepleri, süpervizyon ve psikososyal destek alma durumlarına göre merhamet yorgunluk düzeylerinde farklılaşma olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, tarama modellerine dayalı betimsel bir çalışma olarak planlanmıştır.

Tarama modeli, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Katılımcıların görüşleri üzerinden davranış ve tutumların belirlendiği bu model, incelenen olayı kendi koşulları içinde tanımlamaya çalışmaktadır. Ancak, birden çok olası nedenin varlığı ve bu değişkenlerin kontrol edilememesi nedeniyle tarama modelinde elde edilen veriler “neden-sonuç” ilişkisiyle açıklanamamakta, yalnızca değişkenlerin durumu hakkında ipucu sunmaktadır (Karasar, 2010).

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini sosyal hizmet lisans eğitimini tamamlamış ve Türkiye’de hali hazırda özel, kamu ve sivil toplum kurum ve kuruluşlarında sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı ünvanıyla istihdam edilen uzmanlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada araştırmada kullanılan her bir ölçek maddesi için en az 10 katılımcının olması gerektiğini savunan görüş (Everitt, 1975) dikkate alınmış ve buna göre örneklem sayısının 65-130 aralığında olması gerektiği kararlaştırılmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın amacına yönelik olarak; Kişisel Bilgi Formu ile Dinç ve Ekinci (2019) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Merhamet Yorgunluğu Ölçeği olmak üzere iki tür veri toplama aracı kullanılmıştır.

Literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu’nda; demografik özellikler ve çalışma alanını tanımlamaya ilişkin sorular bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının demografik özellikleri ve mesleklerle ilgili deneyimlerini anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu gibi sosyo-demografik bilgiler sorulurken; çalışılan sektör, çalışılan dezavantajlı grup, meslek tercihi sebepleri, süpervizyon ve psikososyal destek alma durumu gibi alana ilişkin sorular da yer almaktadır.

Merhamet Yorgunluğu Ölçeği, Richards E. Adams tarafından geliştirilmiş olup 2019 yılında Dinç ve Ekinci tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Dinç ve Ekinci tarafından üniversite hastanesinde çalışan hemşireler üzerinde MYÖ'nün geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçekteki "c, e, h, j, l" maddeleri ikincil travmayı; "a, b, d, f, g, i, k, m" maddeleri mesleki tükenmişliği ölçen maddelerdir. İki faktörlü bir yapı sergileyen ölçeğin Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmış ve ikincil travma için $\alpha=74$, mesleki tükenmişlik için $\alpha=85$ bulunurken toplam Cronbach α .87 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin ikincil travma alt boyutunu Ölçek merhamet yorgunluğunu test eden 13 sorudan oluşmaktadır. Anket soruları 1 ile 10 arasında puanlanmaktadır. Puanlama kriterleri "1=asla/nadiren; 10=Çok sık" şeklindedir. Toplam puan 13 ile 130 arasında değişmektedir. Ölçekte ters kodlanması gereken hiçbir ifade yoktur. Ölçekten alınan puanlar arttıkça bireylerin deneyimlediği merhamet yorgunluğu düzeyleri de artmaktadır (Dinç ve Ekinci, 2019). Yazarlar tarafından ölçeğin kullanımına ilişkin izin alınmış olup, sosyal hizmet uzmanlarına uygulanabilirliğine yönelik de onay alınmıştır. Ölçek maddelerinin orijinalinde kullanılan "hasta" kavramının "müracaatçı" şeklinde kullanılabilirliği hususu da yazarlara iletilmiş ve ölçeğin orijinal dilinde "clients/patients" kavramsallaştırılmasının kullanılmasına dayanarak yazarlar tarafından bu revizyon uygun görülmüştür. Alınan onaylardan sonra araştırmanın yürütülebilmesi için KTO Karatay Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurul onayı (29.03.2024 tarihli 2024/03/02 sayılı karar) alınmıştır. Etik kurul onayı alındıktan sonra araştırmanın veri toplama süreci başlatılmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Toplanan anket formları aracılığıyla elde edilen veriler SPSS 22.0 (Statistical Packages for the Social Sciences) istatistik paket programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır. Ölçek faktörlerinin Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmış, ikincil travma alt boyutu için $\alpha=92$, mesleki tükenmişlik alt boyutu $\alpha=78$ bulunmuş ve her iki faktör de güvenilir çıkmıştır. Verinin normal dağılıp dağılmadığı Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) katsayıları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Skewness değeri 0.84, Kurtosis değeri 0.09 olarak bulunmuş ve her iki değer de ± 2 aralığında olduğu için ölçümlerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Bu doğrultuda, analizlerde parametrik testler tercih edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri T-Testi, ANOVA ve korelasyon analizleri ile sınanmıştır.

2. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	95	76,6
Erkek	29	23,4
Yaş		
20-29 yaş	82	66,1
30-39 yaş	34	27,4
40-59 yaş	8	6,4
Medeni Durum		
Evli	52	41,9
Bekar	72	58,1
Çocuk Durumu		
Evet	26	21,0
Hayır	98	79,0
Gelir Durumu		
Düşük	11	8,9
Orta	104	83,9
Yüksek	9	7,3

Araştırmaya toplam 124 kişi katılmış olup, katılımcıların %76.6'sını kadınlar, yüzde 23.4'ünü erkekler oluşturmaktadır (95 kadın, 29 erkek). Katılımcıların yaklaşık %66'sı (n=82) 20-29 yaş aralığında (n=82), %58,1'i (n=72) bekar, %79'u (n=98) çocuksuz, %83.9'u (n=104) ise orta seviye gelir düzeyine sahiptir.

Tablo 2. Katılımcıların mesleki özellikleri

Mesleki Özellikler	n	%
Mesleği Tercih Sebebi		
Kendi İsteğim	95	76,6
Aile/Çevre Baskısı	3	2,4
İş Garantisi Olduğu Düşüncesi	26	21,0
Çalışılan Sektör		
Kamu Sektörü	77	62,1
Özel Sektör	13	10,5
Sivil Toplum Kuruluşu	29	23,4
Yerel Yönetim	5	4,0
Çalışma Şekli		
Nöbet	6	4,8
Sadece Gündüz	118	95,2
Meslekte Çalışma Süresi		
Bir Yıldan Az	24	19,4
1-3 Yıl	39	31,5
4-6 Yıl	34	27,4
7-10 Yıl	11	8,9
10 Yıl ve Üzeri	16	12,9
Süpervizyon Hizmeti Alma		
Evet	41	33,1
Hayır	83	66,9
Psikososyal Destek Alma		
Evet	16	12,9
Hayır	108	87,1

Katılımcıların büyük çoğunluğu yaklaşık %77'si (n=95) mesleği kendi istediğiyle seçmiş ve yine büyük çoğunluğu yani %62'si (n=77) kamu sektöründe çalışmaktadır. Katılımcıların %95,2'si (n=118) sadece gündüzleri çalışmaktadır. Çalışma sürelerine bakıldığında ise %31,5'i (n=39) 1-3 yıl, %27,4'ü (n=34) 4-6 yıl, %12,9'u (n=16) 10 yıl ve üzeri, %8,9'u (n=11) 7-10 yıl, %19,4'ü (n=24) ise bir yıldan az bir süredir çalışmaktadır. % 66,9'u (n=83) süpervizyon almamakta ve %87,1'i (n=108) ise psikososyal destek almamaktadır. Ayrıca katılımcıların haftada ortalama 18 vaka inceledikleri tespit edilmiştir ($ort=18.72$, $ss=25.68$).

Tablo 3. Katılımcıların çalıştıkları alan

Çalışılan Alan	N	%
Adli Sosyal Hizmet	7	5,6
Tıbbi Sosyal Hizmet	27	21,8
Sosyal Yardım	15	12,1
Yaşlı Refahı	9	7,3
Engelli Refahı	8	6,5
Kadın Refahı	6	4,8
Çocuk Koruma Alanı	10	8,1
Göç Alanında Sosyal Hizmet	26	21,0
Bağımlılık	6	4,8
Afet Alanında Sosyal Hizmet	3	2,4
Aile Danışmanlığı	7	5,6

Katılımcıların %21,8'inin (n=27) tıbbi sosyal hizmet alanında, %21'inin (n=26) göç alanında, %12,1'inin (n=15) sosyal yardım alanında, %8,1'inin (n=10) çocuk koruma alanında, % 7,3'ünün (n=9) yaşlı refahı alanında, % 6,5'inin (n=8) engelli refahı alanında, %5,6'sının (n=7) aile danışmanlığı alanında, % 5,6'sının (n=7) adli sosyal hizmet alanında, %4,8'inin (n=6) bağımlılık alanında, %4,8'inin (n=6) kadın refahı alanında, %2,4'ünün (n=3) ise afet alanında çalıştığı görülmektedir.

Tablo 4. Merhamet yorgunluğu ölçeğinin tanımlayıcı istatistikleri

İfade	Ort.	Ss.
a. İşim yüzünden kapana sıkışmış gibi hissediyorum.	3,61	2,50
b. Hayattaki hedeflerime ulaşmada başarılı olamadığımı düşünüyorum.	3,68	2,80
c. Müracaatçılarım ile ilgili olarak geçmiş durumları anımsadığım oluyor.	4,62	2,98
d. İşimde “başarısız” olduğumu hissediyorum.	2,56	2,13
e. Müracaatçılarımdan deneyimlediklerine benzer sıkıntılı rüyalar görüyorum.	2,21	1,82
f. Dezavantajlı gruplarla çalışmaktan dolayı umutsuzluk duygusuna kapıldığım oluyor.	3,90	2,75
g. Dezavantajlı gruplarla çalışmanın bir sonucu olarak kendimi sıklıkla yorgun, güçsüz veya bitkin hissediyorum.	4,13	2,69
h. Özellikle zor müracaatçılarla/vakalarla çalıştıktan sonra rahatsız edici düşüncelere kapıldığım oldu.	4,05	2,77
i. İşim nedeniyle depresif hissettiğim oldu.	4,51	2,97
j. Bir müracaatçıyla çalışırken yaşadığım korkunç bir deneyimi bir anda ve istemeden hatırladığım oldu.	3,42	2,59
k. İşimi özel yaşamımdan ayırmada kendimi başarısız hissediyorum.	3,36	2,76
l. Bir müracaatçı ile ilgili travmatik bir deneyim yaşadığımda uykularım kaçıyor.	2,72	2,23
m. İşimle ilgili olarak değersizlik, hayal kırıklığı veya öfke hissediyorum.	3,76	2,90
Toplam	3,58	1,91

Not: Ölçek ifadelerine verilen cevaplar “1. Asla.....10.Sürekli” olacak şekilde sayısallaştırılmıştır.

Katılımcıların merhamet yorgunluğu ölçeğine verdikleri cevaplardan hareketle, merhamet yorgunlukları seviyelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılabilir. (toplam_{ort} =46,51, ss=24,90). En yüksek ortalamalı ifade “Müracaatçılarım ile ilgili olarak geçmiş durumları anımsadığım oluyor.” (ort=4.62, ss= 2.98), en düşük ortalamalı ifade ise “Müracaatçılarımdan deneyimlediklerine benzer sıkıntılı rüyalar görüyorum.” (ort=2.21, ss= 1.82) olmuştur.

2.1. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotezleri T-Testi, ANOVA ve korelasyon analizleri ile sınanmıştır. Yapılan T-Testleri neticesinde mesleki tükenmişlik, ikincil travma ve merhamet yorgunluğu ölçeğinin bütün ifadelerinin toplamı alınarak oluşturulan genel merhamet yorgunluğu değişkenlerinin hiçbirisinin cinsiyet, medeni durum, çalışma şekli, süpervizyon hizmeti alma ve psiko-sosyal destek alma değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. ANOVA testleri neticesinde ise mesleki tükenmişlik, ikincil travma ve değişkenlerinin hiçbirisinin yaş, gelir durumu, çalışılan sektör, çalışılan alan ve meslekte çalışma süresine göre farklılaşmadığı, yalnızca genel merhamet yorgunluğu değişkeninin mesleği tercih sebebine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır, $F(2,121) = 3.07$, $p = .049 < .05$. Yapılan post-hoc testlerine göre iş garantisi olduğu düşüncesiyle mesleği tercih edenlerin toplam merhamet yorgunluğu (toplam=56,80, ss=2.17) kendi istekleri doğrultusunda mesleği tercih edenlerin toplam merhamet yorgunluğundan (toplam=43,52, ss=1.79) daha fazladır. İki grubun arasındaki farklılık sınırda anlamlı (marginally significant) olarak kabul edilebilir, $p = .054 > .05$. Mesleki tükenmişlik, ikincil travma ve genel merhamet yorgunluğu ile haftalık incelenen vaka sayısı arasında anlamlı korelasyonlara da rastlanmamıştır.

Tablo 5. Merhamet yorgunluğu ölçek ve ölçek alt boyutlarının toplam puanları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Toplam Puan Ortalaması
Merhamet Yorgunluğu	46,51
Mesleki Tükenmişlik	29,5
İkincil Travma	17,01

Katılımcıların merhamet yorgunluğu ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamasının 46,51 olması, sosyal hizmet uzmanlarının belirli bir düzeyde merhamet yorgunluğu yaşadığını göstermektedir. Bu ölçekten alınacak en düşük puanın 13 en yüksek puanın 130 olduğu göz önünde bulundurulduğunda 46,51'lik puanın orta seviyede bir yorgunluğa işaret ettiği söylenebilmektedir. Ölçeğin alt

boyutlarından alınan puanlar değerlendirildiğinde ise uzmanların ikincil travmaya göre mesleki tükenmişliklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sosyo-demografik değişkenlere ilişkin ölçek ve ölçek alt boyutlarının toplam puanları

Sosyo-Demografik Değişkenler		Merhamet Yorgunluğu	Mesleki Tükenmişlik	İkincil Travma
Cinsiyet	Kadın	46,17	29,07	17,10
	Erkek	47,62	30,89	16,72
Medeni Durum	Evli	42,28	26,30	15,98
	Bekar	49,56	31,80	17,76
Yaş grubu	20-29	49,30	31,87	17,42
	30-39	40,88	24,91	15,97
	40-59	41,87	24,62	17,25
Gelir Düzeyi	Düşük	45,27	30,54	14,72
	Orta	47,63	30,18	17,45
	Yüksek	35,11	20,33	14,77

Tablo 6’ da mesleki tükenmişlik, ikincil travma ve merhamet yorgunluğu ölçeğinin bütün ifadelerinin toplamı alınarak oluşturulan genel merhamet yorgunluğu değişkenlerinin hiçbirisinin cinsiyet, medeni durum, yaş ve gelir düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Bununla beraber erkeklerin mesleki tükenmişlik puanlarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu, bekar katılımcıların merhamet yorgunluklarının, mesleki tükenmişlik ve ikincil travmalarının evli katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni dikkate alındığında ise 20-29 yaş aralığındaki katılımcıların puanlarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Mesleki değişkenlere ilişkin ölçek ve ölçek alt boyutlarının toplam puanları

Sosyo-Demografik Değişkenler		Merhamet Yorgunluğu	Mesleki Tükenmişlik	İkincil Travma
Mesleği tercih sebebi	Kendi isteğim	43,52	27,30	16,22
	Aile/çevre baskısı	52,00	38,00	14,00
	İş garantisi olduğu düşüncesi	56,80	36,53	20,26
Çalışılan sektör	Kamu sektörü	44,05	27,71	16,33
	Özel sektör	55,07	34,53	20,53
	Sivil toplum kuruluşu	47,10	30,20	16,89
	Yerel yönetim	58,80	39,80	19,00
Süpervizyon desteği	Evet	46,63	29,34	17,29
	Hayır	46,45	29,57	16,87
Psikososyal destek	Evet	48,37	28,93	19,43
	Hayır	46,24	29,58	16,65

Tablo 7’de mesleki tükenmişlik, ikincil travma ve değişkenlerinin yalnızca genel merhamet yorgunluğu değişkeninin mesleği tercih sebebine göre farklılaştığı görülmektedir $F(2,121) = 3.07$, $p = .049 < .05$. Yapılan post-hoc testlerine göre ise iş garantisi olduğu düşüncesiyle mesleği tercih edenlerin toplam merhamet yorgunluğu (ort=56,80, ss=2.17) kendi istekleri doğrultusunda mesleği tercih edenlerin toplam merhamet yorgunluğundan (ort=43,52 ss=1.79) daha fazladır ($p = .46$) Çalışılan sektör değişkenine göre değerlendirildiğinde kamu sektöründe çalışan katılımcıların düşük düzeyde merhamet yorgunluğuna sahip oldukları, özel sektörde çalışan katılımcıların ise en yüksek merhamet yorgunluğuna düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 8. Çalışılan alana ilişkin ölçek ve ölçek alt boyutlarının toplam puanları

	Adli	Tıbbi	Sosyal Yardım	Yaşlı	Engelli	Kadın	Çocuk Koruma	Göç	Bağımlılık	Afet	Danışmanlığı	Alie
Merhamet Yorgunluğu	41,00	46,62	44,13	42,11	48,87	56,33	48,70	44,73	55,16	28,66	55,00	
Mesleki Tükenmişlik	21,42	29,14	28,80	27,88	29,12	36,83	30,40	29,96	34,16	20,33	33,57	
İkincil Travma	19,57	17,48	15,33	14,22	19,75	19,50	18,30	14,76	21,00	8,33	21,42	

Farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluk düzeylerinin ve alt boyutlarının çalıştıkları alana göre farklılaşmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların en yüksek merhamet yorgunluğunun kadın alanında, en düşük merhamet yorgunluğunun ise afet alanında olduğu söylenebilmektedir.

3. TARTIŞMA

Sosyal hizmet uzmanları, mesleğin doğası gereği travmatik deneyimlere maruz kalarak kendi ihtiyaçlarını göz ardı edip yoğun duygusal yüklerin altında kalabilmekte ve bu da onların zamanla merhamet yorgunluğu hissetmelerine neden olabilmektedir (Türk ve Kaya, 2023). Bu doğrultuda bu çalışmada farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluklarının düzeyini incelemek amaçlanmış ve yerel yönetimler, kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan 124 sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Yapılan analizler neticesinde araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu seviyelerinin düşük olduğu (toplam=46,51, ss=1.91) tespit edilmiştir. Bu sonucun aksine Rossi ve arkadaşları (2012)'nin ruh sağlığı çalışanları ile yapmış oldukları çalışmada, sosyal hizmet uzmanları merhamet yorgunluğu en yüksek gruplar içerisinde yer almıştır. Türk ve Kaya (2023) tarafından yapılan çalışmada ise sosyal hizmet uzmanlarının orta düzeyde merhamet yorgunluğuna sahip oldukları tespit edilmiştir.

Bu araştırmada katılımcılar "Müracaatçılarımla ilgili olarak geçmiş durumları anımsadığım oluyor." ifadesini en yüksek ortalama ile (ort=4.62, ss= 2.98) deneyimlediklerini belirtmiş olup katılımcıların deneyimlerinin ne kadar etkileyici olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar da benzer şekilde sosyal hizmet uzmanlarının işlerinin yoğun duygusal ve fiziksel yükler taşıması sebebiyle bedensel, zihinsel, davranışsal ve duygusal sorunlara neden olduğunu (Polat vd., 2023); stres, bıkkınlık, tükenmişlik, kendi yaşamlarına dair endişe duyma, hayata karşı daha temkinli olma (Aca, 2021); iş sorumluluklarını etkili bir şekilde yerine getirme konusunda yetersizlik hissi (Kim vd., 2021) gibi deneyimlerinin hayatlarına olan bakış açılarını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yaş ve cinsiyet gibi demografik unsurlar merhamet yorgunluğu üzerinde rol oynayan önemli kişisel faktörlerdendir (Khan vd., 2015). Keklice (2022), sağlık profesyonelleri ile yaptığı çalışmasında yaşın ilerlemesine bağlı olarak empati yeteneğinin artması ve fiziksel-ruhsal yıpranmanın gerçekleşmesinin bir sonucu olarak merhamet yorgunluğunun arttığını saptamıştır. Buna karşılık, Aslan ve Yağcı Özen (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu düzeyleri daha ileri yaş grubunun aksine 24-29 yaş grubunda daha yüksek tespit edilmiştir. Bu durumun genç sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimsizliklerinden ve travmayla çalışmanın duygusal yüklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmada ise merhamet yorgunluğu ve alt boyutlarının (mesleki tükenmişlik, ikincil travma) yaşın yanı sıra cinsiyet, medeni durum, gelir durumu, çocuk sahibi olma durumu gibi sosyodemografik özelliklerine göre de anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu ilişkinin açık bir biçimde ortaya konulamamasının çalışmanın sınırlı bir örnekleme (N=124) kapsamından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde farklı örneklerle yapılan araştırmalarda da medeni durum, evlilik süresi ve toplam gelire göre merhamet yorgunluğu arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir (Keklice, 2022). Diğer yandan kadınların erkeklere göre daha fazla merhamet yorgunluğu yaşadığını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Sprang vd., 2007; Yi vd., 2019; Keklice, 2022).

Sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluklarının incelendiği bu çalışmada merhamet yorgunluğunun mesleği tercih sebebine göre farklılaştığı ($F(2,121) = 3.07, p = .049 < .05$) tespit edilmiş olup iş garantisi (toplam=56,80) ve aile/çevre baskısı (toplam=52,00) gibi dışsal motivasyonla mesleği tercih edenlerin kendi istekleri doğrultusunda mesleği tercih edenlere (toplam=43,52) göre merhamet yorgunluğu düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Nitekim Sayıl ve arkadaşları (1997) tarafından sağlık çalışanları ile yapılan araştırmada meslek seçiminin rastlantısal olarak veya yakınlarının etkisiyle yapıldığı durumlarda duygusal tükenmenin daha fazla ve iş doyumlarının daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak Kırlioğlu (2020), sosyal hizmet mesleğini kendi isteği ile seçenlerin mesleğin gerekliliklerini yerine getirme, yüksek iş doyumuna sahip olma, duyarsızlaşma ve duygusal tükenmeye karşı direnç kazanma, yapıcı mesleki ilişkiler kurma konusunda daha başarılı olabileceklerini ifade etmektedir. Dolayısıyla mesleği tercih etme nedeninin mesleki tatmin düzeyi ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Nitekim alan uygulaması yapan sosyal hizmet öğrencileriyle yapılan çalışmalarda da mesleki tatmin düzeyi yüksek olan

öğrencilerin daha düşük merhamet yorgunluğu yaşadıkları ve mesleki tatminin, merhamet yorgunluğunun olumsuz etkilerini hafifletebildiği ortaya konmuştur (Harr ve Moore, 2011; Harr vd., 2014; Smith, 2014).

Merhamet yorgunluğunu azaltmak adına bireysel ve kurumsal stratejiler büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda Güneş Aslan (2022), süpervizyon ve psikososyal desteğin merhamet yorgunluğunu azaltıcı etkisini vurgulayarak bu desteklerin yaygınlaştırılmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Nitekim literatürde de merhamet yorgunluğunun hem hizmet sağlayıcılarına hem de yararlanıcılarına verdiği zararlarla baş edebilmenin yollarından birisinin de merhamet yorgunluğu içinde olan profesyonellere yönelik psikososyal desteğin sağlanması olduğu sıkça vurgulanmaktadır (Adams vd., 2006; Sinclair vd., 2017; Kaya ve Gündüz, 2022). Bu araştırmanın bu konudaki beklenmedik bulgusu ise katılımcıların süpervizyon (%66.9) ve psikososyal destek (%87.1) hizmetinden yararlanmadıklarını ifade etmelerine rağmen merhamet yorgunluğu düzeylerinin düşük olarak saptanmasıdır. Oysaki özellikle travmatik öykülerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarına süpervizyon desteğinin sağlanması, onların bu olaylarla baş etme becerilerini artırabilmekte ve travma etkilerini yönetmelerine yardımcı olabilmektedir (Güneş Aslan, 2022; Türk ve Kaya, 2023). Ayrıca süpervizyon, sosyal hizmet uzmanlarının iş tatminlerinin artmasına ve iş stresi ile başa çıkabilmelerine, bunun yanı sıra psikolojik sıkıntılarını azaltmalarına yardımcı olmaktadır (Barak vd., 2009; Newcomb, 2021; Tu vd., 2023; Ostrovska, 2023). Sewell ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan araştırmada da sosyal hizmet uzmanlarının çalışma sürelerinin %50'sinden fazlasını travmatik vakalarla geçirmelerine rağmen yalnızca %52'sinin klinik süpervizyon aldığı tespit edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının da yer aldığı ruh sağlığı çalışanları ile yapılan bir araştırmada ise katılımcıların büyük çoğunluğunun (%66) süpervizyon desteği aldığı görülmüş olup en sık tercih edilen süpervizyon türünün akran süpervizyonu (%51) olduğu tespit edilmiştir (Akyıl vd., 2015). Bu sonuçlar, sosyal hizmet uzmanlarının örgütsel bağlamda çalışma koşullarının merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin farklı değişkenlere bağlı olarak çeşitlenebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla duygu yönetiminde hizmet içi eğitim bir seçenek olarak düşünülerek duygu yönetimi, öz bakım stratejileri gibi kurum içi eğitimlerle sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tatminin artırılması önemli görülmektedir (Aca, 2021; Şeremet ve Ekinci, 2021; Türk ve Kaya, 2023). Ayrıca terapötik destek gruplarında kullanılabilecek çeşitli stratejiler, yoga ve farkındalık programları, kişi merkezli ekspresif sanatlar, kişisel ve profesyonel öz bakım uygulamaları gibi farklı yöntem ve tekniklerin sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluklarının azaltılmasına yardımcı olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Bourassa ve Clements, 2010; Gregory, 2015; Edwards, 2018; Cuartero ve Campos-Vidal, 2019).

Rossi ve arkadaşları (2012) vaka yükünü, sosyal hizmet uzmanlarının olumsuz duygulanımlarına etki eden bir unsur olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmada vaka sayısı değişkeni ile merhamet yorgunluğu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte, sosyal hizmet uzmanlarının haftada ortalama 18 vakayla çalıştıkları tespit edilmiştir. İnsan Haklarının Karşılansında Sosyal Hizmet Uygulamaları Standartları Rehber Çalışması (2010, s.20)'nda, sosyal hizmet uzmanının ayda 10 ila 30 müracaatçı arasında değişen vaka sayısının ideal olduğu, her bir müracaatçıya ayda en az 4 ila 12 saat ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre katılımcıların haftada ortalama 18 olan vaka sayılarının, büyük bir vaka yükü oluşturabileceği ve uygulamalara olumsuz etki eden bir nitelik taşıyabileceği düşünülmektedir. Zira yapılan çalışmalar, fazla mesai gibi diğer değişkenlerin yanı sıra aşırı iş yükünün sosyal hizmet uzmanlarında merhamet yorgunluğu ile yakından ilişkili olan iş stresi ve tükenmişliğe neden olduğunu ortaya koymaktadır (Amir ve Kihoro, 2014; Solomonidou ve Katsounari, 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, farklı alanlarda dezavantajlı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu düzeyleri incelenmiş ve genel olarak düşük düzeyde merhamet yorgunluğu tespit edilmiştir. Ancak alanyazın göz önünde bulundurulduğunda sosyal hizmet uzmanlarının yaşadıkları iş yükü, mesleki stres ve duygusal baskılar nedeniyle de merhamet yorgunluğu riski taşıdıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada mesleği seçme motivasyonunun, merhamet yorgunluğu seviyelerini etkilediği ve dışsal motivasyonlarla mesleği tercih edenlerin daha yüksek merhamet yorgunluğu yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca, yaş, cinsiyet, medeni durum ve gelir durumu gibi sosyo-demografik değişkenlerin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür.

Çalışma, literatüre dayalı olarak süpervizyon ve psikososyal destek alımının merhamet yorgunluğunu azaltmada önemli olduğunu vurgulamakla birlikte, katılımcıların bu desteklerden yararlanmadığını, ancak buna rağmen düşük merhamet yorgunluğu seviyelerine sahip olduğunu beklenmedik bir bulgu olarak ortaya koymuştur. Bu durumun, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tatmin ve dayanıklılık düzeylerinin etkisiyle açıklanabileceği düşünülmektedir. Son olarak çalışmada vaka sayısının, katılımcıların merhamet yorgunluğuna doğrudan bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmasa da yüksek vaka sayısının sosyal hizmet uzmanlarının iş yükünü artırdığı ve bu durumun dolaylı olarak merhamet yorgunluğuna katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir.

Hem alanyazında hem de bu çalışmada mesleği kendi isteğiyle seçen sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluklarının düşük olduğu ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda bireyler, bilinçli bir meslek seçimi yapmaları konusunda yönlendirilmeli ve sosyal hizmet eğitimi alanındaki öğrencilerin mesleki yönelimleri ve motivasyonları desteklenmelidir. Zira sosyal hizmet mesleği insan hakları ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla tüm dezavantajlı gruplara yönelik mikro, mezzo ve makro düzeylerde çalışma yapan çok yönlü bir disiplindir. Mesleğin amaçları doğrultusunda şekillenen bu çok boyutlu yapı, sosyal hizmet uzmanının aktif bir özne olarak konum almasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet bölümünü okuyacak ve sonrasında bu mesleği icra edecek bireylerin kişilik özelliklerini, yaşama ilişkin beklenti ve isteklerini göz önünde bulundurarak mesleği tercih etmeleri önem arz etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı profiline ve çalıştıkları travmatik vakalara bağlı olarak ortaya çıkması olası olan merhamet yorgunluklarını önlemek ve duygusal dayanıklılıklarını artırmak amacıyla süpervizyon ve psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması önemli görülmektedir. Bir profesyonel olarak müracaatçısının iyilik halini ve sosyal işlevselliğini artırmak yönünde çalışma yapan uzmanın sağlıklı bir hizmet sunumunda bulunabilmesinin ön koşulu kendi iyilik halinin ve işlevselliğinin tesis edilmesidir. Sürekli olarak travmatik deneyimlere ikincil maruziyet yaşayan, sorunların çözümünde “kurtarıcı” olması beklenen uzmanın güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarına yönelik belirli aralıklarla organize edilecek destekleyici hizmet sunumlarının bu doğrultuda mesleki tatmini ve iş verimliliğini artıracığı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının vaka sayısını optimal seviyelerde tutmak, merhamet yorgunluğunu azaltmak için önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının iş yoğunlukları göz önünde bulundurulduğunda vaka sayısının fazla olması mesleki tatmini düşürme riskini de beraberinde getirebilmektedir. Haftalık vaka sayısının belirli bir sınırın üzerinde olmaması, sosyal hizmet uzmanlarının daha etkili bir şekilde çalışmalarını ve duygusal olarak daha az zorlanmalarını sağlayabilir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, daha geniş bir örnekleme çalışılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra daha geniş bir yaş aralığı (çalışma deneyimi süresi) ile farklı çalışma alanlarının daha dengeli dağılımının sağlanmasının, merhamet yorgunluğunun belirleyicilerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışmaya ait etik kurul onayı; 29.03.2024 tarih ve 2024/03/02 sayılı karar ile KTO Karatay Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan alınmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılardan gönüllülük ve veri kullanım izinleri hususunda aydınlatılmış onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aca, Z. (2021). Yoksullarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 439-457. <https://doi.org/10.33417/tsh.826609>

- Adams, R., Boscarino, J., & Figley, C. (2006). Compassion fatigue and psychological distress among social workers: a validation study. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 76(1), 103-8. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.1.103>
- Akyıl, Y., Üstünel, A., Alkan, S., ve Aydın, H. (2015). Türkiye'de çift ve ailelerle çalışan uzmanlar: demografik özellikler, eğitim ve klinik uygulamalar. *Psikoloji Çalışmaları*, 35(1), 57-84.
- Allday, R. A., Newell, J. M. & Sukovskyy, Y. (2020). Burnout, compassion fatigue and professional resilience in caregivers of children with disabilities in Ukraine, *European Journal of Social Work*, 23(1), 4-17, <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1499611>
- Amir, K., & Kihoro, M. F. (2014). Work stress and coping strategies among social workers: a case of Northern Uganda. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 2(8), 33-38.
- Aslan, Ş., ve Özen, M. Y. (2021). Sağlık çalışanlarında duygusal zekâ ve merhamet yorgunluğunun sosyo-demografik açıdan farklılıkları. *EKEV Akademi Dergisi*, (85), 435-452.
- Austin, W., Goble, E., Leier, B., & Byrne, P. (2009). Compassion fatigue: the experience of nurses. *Ethics and Social Welfare*, 3(2), 195-214. <https://doi.org/10.1080/17496530902951988>
- Barak, M., Travis, D., Pyun, H., & Xie, B. (2009). The impact of supervision on worker outcomes: a meta-analysis. *Social Service Review*, 83, 3-32. <https://doi.org/10.1086/599028>
- Bourassa, D. B. (2009). Compassion fatigue and the adult protective services social worker, *Journal of Gerontological Social Work*, 52(3), 215-229, <https://doi.org/10.1080/01634370802609296>
- Bourassa, D. B., & Clements, J. (2010). Supporting ourselves: Groupwork interventions for compassion fatigue. Groupwork. *An Interdisciplinary Journal for Working with Groups*, 20(2), 7-23. <https://doi.org/10.1921/095182410X551702>
- Circenis, K., & Millere, I. (2011). Compassion fatigue, burnout and contributory factors among nurses in Latvia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2042-2046.
- Constantine Brown, J. L., Ong, J., Mathers, J. M. & Decker, J. T. (2017) Compassion fatigue and mindfulness: comparing mental health professionals and MSW student interns, *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 14(3), 119-130, <https://doi.org/10.1080/23761407.2017.1302859>
- Cuartero, M., & Campos-Vidal, J. (2019). Self-care behaviours and their relationship with satisfaction and compassion fatigue levels among social workers. *Social Work in Health Care*, 58, 274-290. <https://doi.org/10.1080/00981389.2018.1558164>
- Denne, E., Stevenson, M., & Petty, T. (2019). Understanding how social worker compassion fatigue and years of experience shape custodial decisions. *Child Abuse & Neglect*, 95, 104036. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104036>
- Dinç, S. ve Ekinci, E. (2019). Merhamet Yorgunluğu Kısa Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1), 192-202, <https://doi.org/10.18863/pgy.590616>
- Edwards, N. L. (2018). *The effects of person-centered expressive arts on compassion fatigue in social workers* (Unpublished doctoral dissertation). Saybrook University.
- Figley, C. (1995). Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview. C. R. Figley içinde, *Compassion fatigue coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized* (ss.1-20). Routledge.
- Gregory, A. (2015). Yoga and Mindfulness Program: The effects on compassion fatigue and compassion satisfaction in social workers. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 34, 372-393. <https://doi.org/10.1080/15426432.2015.1080604>
- Harr, C., & Moore, B. (2011). Compassion fatigue among social work students in field placements, *Journal of Teaching in Social Work*, 31(3), 350-363, <https://doi.org/10.1080/08841233.2011.580262>
- Harr, C., Brice, T., Riley, K., & Moore, B. (2014). The impact of compassion fatigue and compassion satisfaction on social work students. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 5, 233-251. <https://doi.org/10.1086/676518>
- Hevezi, J. A. (2016). Evaluation of a meditation intervention to reduce the effects of stressors associated with compassion fatigue among nurses. *Journal of Holistic Nursing*, 34(4), 343-350.
- Hiçdurmaz, D., & İnci, F. A. (2015). Compassion fatigue: Description, causes and prevention. *Current Approaches in Psychiatry*, 7(3), 295-303.

- İnsan Haklarının Karşılmasında Sosyal Hizmet Uygulaması Standartları Rehber Çalışması. (2010). (V. Duyan ve E. Çalık, Çev.) Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel.
- Kaya, E., ve Gündüz, S. (2022). Sağlık kurumlarında merhamet yorgunluğu ve hasta güvenliğinin önemi. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4(8), 46-61.
- Keklice, İ. (2022). *Sağlık profesyonellerinin psikolojik sermaye düzeylerinin merhamet yorgunluğu üzerindeki etkisi: Kamu hastanesi örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Khan, A. A., Khan, M. A., & Malik, N. J. (2015). Compassion fatigue amongst health care providers: Compassion Fatigue in Health Care Providers. *Pakistan Armed Forces Medical Journal*, 65(2), 286-289.
- Kırloğlu, M. (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının kişisel ve mesleki güç algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 174-202
- Kim, M. A., Yi, J., Molloy, J., & Choi, K. (2021). The impact of compassion fatigue on the well-being of oncology social workers in Korea, *Journal of Social Service Research*, 47(5), 634-648, <https://doi.org/10.1080/01488376.2020.1869140>
- Kim, R., Ha, J. H., & Jue, J. (2020). The moderating effect of compassion fatigue in the relationship between firefighters' burnout and risk factors in working environment, *Journal of Risk Research*, 23(11), 1491-1503, <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1738529>
- Newcomb, M. (2021). Supportive social work supervision as an act of care: a conceptual model. *British Journal of Social Work*. 52(2), 1070-1088. <https://doi.org/10.1093/BJSW/BCAB074>
- Ostrovskaya, N. (2023). Supervision of social workers as a condition for preventing professional burnout of specialists. *Social Pedagogy: Theory And Practice*. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-4-29-36>
- Pelon, S.B. (2017) Compassion fatigue and compassion satisfaction in hospice social work, *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 13(2-3), 134-150, <https://doi.org/10.1080/15524256.2017.1314232>
- Polat I., Anuk D., Özkan M., ve Bahadır G. (2023). Mental health in the aftermath of disasters; psychological effects, treatment approaches and coping. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 86(4), 393-401. <https://doi.org/10.26650/IUITFD.1322896>
- Raimondi, T. P., (2019). Compassion fatigue in higher education: Lessons from other helping fields, *Change: The Magazine of Higher Learning*, 51(3), 52-58, <https://doi.org/10.1080/00091383.2019.1606609>
- Rossi, A., Cetrano, G., Pertile, R., Rabbi, L., Donisi, V., Grigoletti, L., & Amadeo, F. (2012). Burnout, compassion fatigue, and compassion satisfaction among staff in community-based mental health services. *Psychiatry Research*, 200(2-3), 933-938.
- Sayıl, I., Haran, S., Ölmez, Ş., ve Özgüven, H. D. (1997). Ankara Üniversitesi Hastanelerinde çalışan doktor ve hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 5(2), 71-77.
- Sewell, K., Kao, D., & Asakura, K. (2021). Clinical supervision in frontline health care: A survey of social workers in Ontario, Canada. *Social Work in Health Care*, 60, 282-299. <https://doi.org/10.1080/00981389.2021.1880532>
- Sinclair, S., Raffin-Bouchal, S., Venturato, L., Mijovic-Kondejewski, J., & Smith-MacDonald, L. (2017). Compassion fatigue: A meta-narrative review of the healthcare literature. *International Journal Of Nursing Studies*, 69, 9-24. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2017.01.003>
- Smith, M. (2014). Compassion fatigue in social work students. *Field Educator*, 4(1), 1-4. https://www2.simmons.edu/ssw/fe/i/Students_Speak_Smith.pdf
- Solomonidou, A., & Katsounari, I. (2020). Experiences of social workers in nongovernmental services in Cyprus leading to occupational stress and burnout. *International Social Work*. 65(1), 83-97 <https://doi.org/10.1177/0020872819889386>
- Sprang, G., Clark, J. J., & Whitt-Woosley, A. (2007). Compassion fatigue, compassion satisfaction, and burnout: Factors impacting a professional's quality of life. *Journal of Loss and Trauma*, 12(3), 259-280.
- Stamm, B. (2002). Measuring compassion satisfaction as well as fatigue: Developmental history of the compassion satisfaction and fatigue test. C. R. Figley içinde, *Treating compassion fatigue* (ss.107-119). Routledge.

- Şeremet, G. G., ve Ekinci, N. (2021). Sağlık çalışanlarında merhamet yorgunluğu, merhamet memnuniyeti ve merhamet korkusu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 330-344.
- Şirin, M., ve Yurttaş, A. (2015). Hemşirelik bakımının bedeli: Merhamet yorgunluğu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 123-130.
- Tabachnick, B., ve Fidell, L. S. (2015). *Using multivariate statistics* (6th ed.). New York: Pearson Longman.
- Tu, B., Huang, C., Sitar, S., & Wang, Y. (2023). Supervision effects on negative affect and psychological distress: evidence from social workers in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20. <https://doi.org/10.3390/ijerph20031764>
- Türk, A., ve Kaya, S. (2023). Deprem sonrası psikososyal destek uygulamalarında merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlığa etkisi: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 81-91.
- Yılmaz, G., ve Üstün, B. (2018). Hemşirelerde profesyonel yaşam kalitesi: Merhamet memnuniyeti ve merhamet yorgunluğu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(3), 205-211.
- Yi, J., Kim, J., Akter, J., Molloy J. K., Kim, M. A., & Frazier, K. (2018). Pediatric oncology social workers' experience of compassion fatigue, *Journal of Psychosocial Oncology*, 36(6), 667-680, <https://doi.org/10.1080/07347332.2018.1504850>
- Yi, J., Kim, M. A., Choi, K., Droubay, B. A., & Kim, S. (2019). Compassion satisfaction and compassion fatigue among medical social workers in Korea: the role of empathy. *Social Work in Health Care*, 58(10), 970–987. <https://doi.org/10.1080/00981389.2019.1686678>

Investigation of Substance Abuse Awareness in High School Students: The Case of Muş^{*,**}

Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı Farkındalığının İncelenmesi: Muş Örneği^{*,**}

Neslihan VERGİLİ⁽¹⁾, Kenan ÖZMEN^{(2), (***)}, Zilan BAYRAM⁽³⁾, Elif ECER⁽⁴⁾

ABSTRACT

Substance/smoking addiction is an area that requires a wide range of social interventions in addition to medical treatment. The aim of this study is to examine substance/cigarette addiction awareness among high school students in terms of various variables. For this purpose, qualitative research method was used and case study design was preferred. The study group of the research consists of high school students who continue their active education in Muş/Center and its districts. In this context, a semi-structured interview form was prepared to collect research data and interviews were conducted with 30 students. In addition to demographic information, participants were asked 6 questions related to substance/cigarette addiction. The data obtained were analyzed and interpreted by content analysis method using MAXQDA Pro 2020 computer program. According to the findings of the research; it was determined that students had information about substance / cigarette use, their experiences about substance use in their families differed and the effects of these experiences on substance addiction were evident, they were influenced by their immediate environment / friends about substance / cigarette use, they obtained information about substance addiction from social media / internet, and social media affected them, and substance / cigarette use negatively affected their academic success. In addition, it was determined that students used the pocket money they received from their families to buy substances, some of them earned money by working outside of school, and some of them accessed substances by stealing. In conclusion, preventive and informative educational programs on substance/cigarette addiction and its harms should be prepared in high schools and the long-term effects of substance use should be explained to students through these programs. These preventive and informative programs can contribute to students adopting a healthy lifestyle and avoiding harmful habits.

Keywords: Addiction, Substance Abuse, Smoking, High School Students, Awareness.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencileri arasında madde/sigara bağımlılığı farkındalığını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Muş/Merkez ve ilçelerde aktif öğrenimine devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırma verilerini toplayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve 30 öğrenci ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara demografik bilgilerinin yanı sıra madde/sigara bağımlılığı ile alakalı 6 soru yöneltilmiştir. Elde edilen veriler MAXQDA Pro 2020 bilgisayar programı kullanılarak içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma bulgularına göre; öğrenciler madde/sigara kullanımı konusunda bilgi sahibi oldukları, ailelerinde madde kullanımıyla ilgili deneyimlerinin farklılık gösterdiği ve bu deneyimlerin madde bağımlılığı üzerindeki etkilerinin belirgin olduğu, madde/sigara kullanımı konusunda yakın çevre/arkadaşlarından etkilendikleri, sosyal medya/internette madde bağımlılığı konusunda bilgi edindikleri ayrıca sosyal medyanın onları etkilediği, madde/sigara kullanımının akademik başarılarını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin madde temini için ailelerinden aldıkları harçlıkları madde alımında kullandıkları, bir kısmının okul dışındaki zamanlarda çalışarak para kazandığı, bir kısmının da hırsızlık yaparak maddeye ulaştıkları belirlenmiştir. Sonuç olarak, liselerde madde/sigara bağımlılığı ve zararları konusunda önleyici ve bilgilendirici eğitim programları hazırlanmalı ve bu programlar aracılığıyla, öğrencilere madde kullanımının uzun vadeli etkileri anlatılmalıdır. Bu önleyici ve bilgilendirici programlar, öğrencilerin sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemelerine ve zararlı alışkanlıklardan kaçınmalarına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Madde Bağımlılığı, Sigara, Lise Öğrencileri, Farkındalık

* Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A projesi kapsamında 1919B01232316 numarasıyla desteklenmiştir.

** Bu çalışma, 1. Uluslararası Üsküdar Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*** Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Öğrenci, Muş Alparslan Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, neslihanvergili65@gmail.com
0009-0004-4983-6607

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı
k.ozmen@alparslan.edu.tr
0000-0003-4179-9712

³ Öğrenci, Muş Alparslan Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, bzilan39@gmail.com
0009-0002-8249-0922

⁴ Öğrenci, Muş Alparslan Üniversitesi, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, elifecer104@gmail.com
0009-0009-7942-9312

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :29.10.2024

Accepted/Kabul :20.12.2024

Published/Yayımlama :15.03.2025

Cited/Atf:

Vergili, N., Özmen, K., Bayram, Z., & Ecer, E. (2025). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı farkındalığının incelenmesi: Muş örneği, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 21-37.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nın hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

GİRİŞ

Uyuşturucu madde ve sigara kullanımı/bağımlılığı, hem dünya genelinde hem de ülkemizde önemli halk sağlığı sorunları arasında yer almaktadır. İstatistiki verilerde bu sorunları açıklayan en önemli göstergelerdir. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin 2022 yılında yayımladığı Avrupa Uyuşturucu Raporu'na göre, dünya genelinde uyuşturucu madde kullananların sayısı 275 milyona ulaşmıştır. Ayrıca raporda, önceki yıllara kıyasla uyuşturucu madde kullanım oranında %22'lik bir artışın gözlemlendiği ve 36 milyon kişinin uyuşturucuya bağlı rahatsızlıklardan muzdarip olduğu belirtilmiştir (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, 2022). Bu verilerin yanı sıra sigara kullanımı da küresel sağlık sorunları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Sigara kullanımı ve bağımlılığı, insanların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunudur (Alkan & Abar, 2020). Bu alışkanlık, toplumun genel refahını tehdit etmekte ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, her gün tütün mamulü kullanan 15 yaş ve üzeri bireylerin oranı 2010 yılında %25,4 iken 2022 yılında %28,3'e yükselmiştir. Ayrıca, bu oranın 2022 yılında erkeklerde %41,3 kadınlarda ise %15,5 olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2023).

Madde, kullanıldığında duygu, algı, biliş ve diğer beyin işlevlerinde değişikliklere yol açan ve bağımlılık yapabilme riski taşıyan her türlü kimyasal maddeyi ifade eder (Köse & Gül 2018). Bağımlılık ise, alkol ve yasa dışı uyuşturucular da dahil olmak üzere, zararlı veya riskli psikoaktif madde tüketimi şeklinde tanımlanır (Zou vd., 2017, s. 22). Bu tür maddelerin düzenli ve zararlı şekilde tüketilmesi, kişinin fiziksel sağlığını, zihinsel durumunu ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Cüceler vd., 2022).

Bağımlılık, maddeyi almaya devam etmek için tekrarlayan bir istekle karakterize edilen nöropsikiyatrik bir hastalıktır (Zou vd., 2017, s. 22; Çevik, 2022). Toplumların ve devletlerin mücadele ettiği en önemli hastalıklar arasında yer almaktadır. Özellikle ergen ve genç yetişkin gruplarında yaygın olarak görülen bu hastalık, aynı zamanda toplumların geleceğini de tehdit etmektedir. Bu yüzden bir taraftan bu hastalığın ortaya çıkmasını önlemeye diğer taraftan da tedavi süreçlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu mücadelelere rağmen bağımlı madde kullanma yaşı gün geçtikçe düşmektedir (Bingöl Kantarcı, 2022).

Gençler, genellikle akran baskısı, güvensiz yaşam koşulları, aile içi çatışmalar, uyuşturucu kullanan ebeveynler veya zorlayıcı durumlar gibi faktörler nedeniyle yasal veya yasa dışı maddelere başvurabilirler (Sekar & Bhuvaneswari, 2024). Madde kullanımı genellikle ergenlik veya genç erişkinlik döneminde başlar; bu süreçte sosyal çevre ile aile faktörlerinin etkisi oldukça belirgindir. (Duran, Dilbilir ve Bor, 2024; Yılmaz vd., 2023; Kardaş & Kardaş, 2023; Morojele & Ramsoomar, 2016). Madde kullanımının genellikle ergenlik veya genç erişkinlik döneminde başladığı gözlemlenmektedir. Ergenlik ve genç erişkinlik, pek çok kişi için büyük değişimlerin yaşandığı, bağımsızlık arayışının yoğunlaştığı ve içsel ve dışsal baskıların arttığı bir dönemdir. Ergen bağımlılığının etiyolojisi ile ilgili uzun süredir yapılan çalışmalara göre risk faktörleri bireysel, ailesel ve çevresel faktörler diye üçe ayrılarak incelenebilir (Kardaş & Kardaş, 2023). Bu çalışmada bu üç faktörün incelenmesi hedeflenmektedir.

Araştırmalarda, aile bağları veya sosyal destek mekanizmalarının güçlü olmasının bireylerin baş etme becerilerini artırdığı ve bağımlılığı önlemede etkili olduğu vurgulanmaktadır (Opara vd., 2024; Görgülü, 2019). Bu durum, sağlam aile ilişkilerinin veya güçlü sosyal destek ağlarının, stresli veya zorlayıcı durumlarla başa çıkmada bireylere yardımcı olduğunu göstermektedir. Böylece, bireyler duygusal destek alarak ve uygun baş etme stratejilerini kullanarak bağımlılık riskini azaltabilirler (Opara vd., 2024). Bu bulgular, bağımlılıkla mücadele stratejileri geliştirilirken aile odaklı veya sosyal destek sağlayıcı programların önemini vurgulamaktadır.

Türkiye'de madde bağımlılığı ile ilgili il bazında birçok çalışmaya rastlanmıştır. Madde kullanan gençlere yönelik ulusal alan yazındaki araştırmaların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Kahramanmaraş'ta 1541 lise öğrencisinin dahil edildiği araştırmada %16,1'inin Maraş otu kullandığı ve ilk kullanma yaşlarının 15.1 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Nazlıcan vd., 2018). Sivas'ta 911 lise öğrencisinin dahil edildiği bir çalışmada öğrencilerin %38.7'sinin kendisinde veya çevresinde madde kullananların olduğunu ifade etmiştir. Kullanılan maddelerin en fazla sigara (32.8), alkol, bonzai, bali, esrar ve metilamfetamin olduğu tespit edilmiştir (Uzun & Kelleci, 2018). Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde 462 öğrenci ile yapılan diğer bir çalışmada ise öğrencilerin %13.4'nün sigara içtiği, sigara dışında madde kullanma oranının ise %13 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karataş vd., 2015). Sinecen & Sinecen (2020) Denizli'de yapmış oldukları araştırmalarında 425 kişi araştırmaya dahil olmuş ve katılımcıların %18,8'inin sigara içtiği tespit edilmiştir. Ayrıca lise öğrencileri arasında sigara kullanımının giderek arttığı ve sigara içmede arkadaş çevresinin önemli olduğu ortaya konulmuştur. Kocaeli'nde 1100 öğrencinin dâhil edildiği araştırmada katılımcıların %18,1'i alkol kullandığı, uyuşturucu madde kullananların oranı ise %3,6 olarak tespit edilmiştir (Taylan & Genç, 2019). İstanbul'da 660 lise öğrencisinin dâhil edildiği sigara içme ve dindarlık ilişkisi araştırmasında dindarlığın sigara içme arzusundaki değişimi açıklama oranı yaklaşık olarak % 2 olduğu saptanmıştır (Ayten & Güven, 2023). İstanbul'da 660 kişinin dâhil edildiği bir başka araştırmada ise sigara içmeyen öğrencilerin özsayı ölçeğinden aldıkları puanların sigara içen öğrencilerin özsayı ölçeğinden aldıkları puanlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tunç & Kolburan, 2019). Van il merkezinde yapılan araştırmada ise 2814 katılımcıya ulaşılmıştır, araştırma sonuçlarına göre lise 2. sınıf öğrencileri arasında madde kullanımı lise 1. Sınıflara daha yüksek olduğu ve madde kullanımı cinsiyet bazlı farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Yılmayan, 2020). Ankara'da 515 lise öğrencinin dâhil edildiği araştırmada ise öğrencilerin %58,6'sı madde bağımlılığı konusunda eğitim almadığı, %93'ü gençlerin bu konuda bilgilendirilmesi gerektiğini, %76,9'unun gençlerin madde bağımlılığı konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı tespit edilmiştir (Altunkürek & Özer, 2020). Madde bağımlısı bireylerin aile işlevselliği ve sosyal destek algılarının incelendiği araştırmaya 97 katılımcı dâhil edilmiş ve madde bağımlısı bireylerin hem aile işlevselliği puanlarının hem de sosyal destek algısı puanlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir (Küçükşen vd., 2016).

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren, gerek kalkınma planları ve programlarında, gerekse farklı politika ve strateji belgelerinde ailenin devamlılığının sağlanması bağımlılıkla mücadele gibi bazı hedeflerin geliştirildiği görülmektedir. En son yayımlanan, 11. Kalkınma Planında da Kamu kurum ve kuruluşlarının bağımlılıkla mücadele konusunda etkinliğinin artırılması, sunulan hizmetlerin genişletilmesi gerekliliğine değinilmiştir (Resmi Gazete, 2019). Bu amaçla gençler arasında bağımlılığı azaltmak ve kaliteli bir yaşam sürdürmelerini sağlamak hedeflenmektedir.

Toplumda önemli bir sorun haline gelen madde/sigara bağımlılığı ile mücadele çalışmaları, gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. Zararlı madde kullanımıyla ilgili yapılan araştırmalar ise bu sorunun boyutlarını derinlemesine ortaya koyması açısından önemlidir. Bu araştırma, lise öğrencilerinin madde kullanım nedenlerini, farkındalık düzeylerini, aileleriyle ilişkilerini ve madde temin yollarını inceleyerek, bağımlılık yaşayan öğrencilerin deneyimlerini anlamayı ve madde bağımlılığıyla mücadeleye yönelik toplumsal farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Muş ilinin merkezi ve ilçelerindeki örgün eğitim gören bireylerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmanın temel yöntemini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, madde bağımlılığına yönelik daha etkili müdahale stratejileri geliştirilmesine ve toplumun gençler arasındaki bağımlılıkla mücadele konusundaki farkındalığının artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, elde edilecek bulguların literatüre yeni perspektifler sunarak, madde bağımlılığıyla ilgili daha kapsamlı bir anlayışın oluşmasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu araştırma ile gençlerin sağlıklı bir yaşam sürmelerine ve bağımlılıkla mücadelede toplumsal bir değişim sağlanmasına katkıda bulunması umulmaktadır.

Madde bağımlılığı ile ilgili çalışmalar incelendiğinde özellikle nicel araştırmalar ön plana çıkmaktadır (Yaman, 2014). Nicel çalışmalar, ülkenin farklı bölgelerindeki bağımlılık düzeylerini ve eğilimlerini belirlemek için önemlidir. Ancak, nicel veriler sayısal veriler sunarak (Duran, Dilbilir ve Bor, 2024; Bekman, 2022), bağımlılığın sosyal, kültürel, ve ekonomik bağlamları üzerinde

durmamaktadır. Bu noktada, nitel araştırmalar devreye girmektedir. Nitel araştırmalar, bireylerin bağımlılık deneyimlerini, nedenlerini ve etkilerini derinlemesine anlamamızı sağlaması açısından önemlidir. Örneğin, belirli bir ildeki bağımlılık oranlarının yüksek olmasının altında yatan sosyal ve kültürel faktörleri tespit etmek, bu bölgelerdeki bağımlılıkla mücadele stratejilerini etkileyebilir. Ayrıca, bireylerin bağımlılıkla ilgili algılarını ve davranışlarını anlamak, önleyici ve tedavi edici programların daha etkili hale gelmesine katkıda bulunabilir.

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, çalışma grubu ve veri toplama araçları açıklanmıştır.

1.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, kişilerin kendi deneyimlerine nasıl bir anlam yükledikleri ile ilgilenen bir yöntem (Merriam, 2013) olduğundan bu araştırmada tercih nedeni olmuştur. Ayrıca nitel araştırmalar geleneksel araştırma yöntemleriyle ifade edilmesi zor olan sorulara cevap bulmak için kullanılan bir yöntem olmasının yanı sıra sosyal olaylarla ilgili nicel araştırmalara göre daha derinlemesine bilgi sağlarlar (Büyüköztürk vd. 2020, s. 252). Bu araştırma yöntemi yeterince anlaşılmayan herhangi bir olgunun arkasında ne olduğunu ortaya çıkarmak, olguyu anlamak ve olgu hakkında derinlemesine bilgiye ulaşmak için araştırmacılar için uygun yöntemlerdir (Strauss & Corbin, 1990).

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasındaki durum “bağımlılık” olarak belirlenmiştir. Durum çalışmaları yapılırken belirli aşamalar izlenmesi gerekmektedir. Bu aşamaları Taghisoylu (2020) şu şekilde sıralamaktadır: Planlama, tasarım, hazırlık, toplama, analiz ve paylaşmadır. Bu araştırmada da söz konusu süreçler sırasıyla izlenmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Muş Merkez ve ilçelerde aktif öğrenimine devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır (Etik kurul onayı: 10.05.2024 tarih ve 141197 sayı). Çalışma grubunun lise öğrencileri arasından seçilmesinin amacı, bu yaş grubunun gençlik dönemi olarak kabul edilmesi ve bu dönemde madde kullanımının yaygın olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Araştırmaya dâhil olma kriteri en az bir bağımlılıklarının (sigara, uyuşturucu, esrar vb.) olması olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında görüşmecisi sayısında veri doygunluğu ölçüt alınmıştır. Veri doygunluğu nitel araştırmalarda yeni kod veya tema oluşturulamayacağı varsayımına dayanır. Nitel araştırmada elde edilen verilerden yeni kod veya anlam çıkarılamayacağı anlaşıldığı andan itibaren veri toplama aşaması sonlandırılır (Akçay & Koca, 2024).

Tablo 1. Demografik veriler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Maddeye/Sigaraya Başlama Yaşı	Kaçınıcı Sınıf	Ebeveyn Mesleği		Kardeş Sayısı
					Baba	Anne	
B1	Kız	16	14	10	Şoför	Ev Hanımı	7
B2	Kız	17	14	11	Çiftçi	Ev Hanımı	7
B3	Erkek	18	13	12	Çiftçi	Ev Hanımı	4
B4	Erkek	18	14	12	Çiftçi	Ev Hanımı	8
B5	Kız	18	16	12	Esnaf	Ev Hanımı	7
B6	Kız	17	15	11	Esnaf	Ev Hanımı	12
B7	Kız	17	15	11	Yok	Ev Hanımı	4
B8	Erkek	16	13	10	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı	6
B9	Kız	18	17	12	Tesisatçı	Ev Hanımı	6
B10	Erkek	15	12	9	Çiftçi	Ev Hanımı	2
B11	Erkek	17	16	11	Çiftçi	Ev Hanımı	5
B12	Kız	18	17	12	Çiftçi	Ev Hanımı	6
B13	Erkek	15	9	15	Esnaf	Ev Hanımı	3

B14	Kız	16	15	10	Taksi Şoförü	Ev Hanımı	6
B15	Kız	15	15	9	Esnaf	Ev Hanımı	9
B16	Erkek	16	12	10	Esnaf	Ev Hanımı	5
B17	Kız	18	14	12	Yok	Temizlikçi	6
B18	Kız	17	15	11	Gurbetçi	Ev Hanımı	3
B19	Erkek	16	15	10	Esnaf	Ev Hanımı	4
B20	Erkek	16	11	10	Çiftçi	Ev Hanımı	5
B21	Erkek	18	14	12	Gurbetçi	Ev Hanımı	2
B22	Kız	15	13	9	Esnaf	Ev Hanımı	4
B23	Erkek	16	11	10	Çiftçi	Temizlikçi	5
B24	Erkek	18	16	12	Memur	Ev Hanımı	5
B25	Erkek	18	10	12	Camcı	Ev Hanımı	4
B26	Erkek	18	11	12	İşsiz	Temizlikçi	4
B27	Erkek	18	16	12	Esnaf	Ev Hanımı	2
B28	Erkek	17	10	11	Esnaf	Ev Hanımı	3
B29	Erkek	18	15	12	Muhtar	Ev Hanımı	6
B30	Erkek	16	13	10	Esnaf	Ev Hanımı	4

Tablo'1 de katılımcılara ait demografik verilere yer verilmiştir. Katılımcıların gizliliğini ve mahremiyetini korumak amacıyla gerçek isimlerinin yerine B1,B2,B3...B30 kodlar kullanılmıştır. Katılımcıların, %60'ını erkekler (18 kişi) ve %40'ını kızlar (12 kişi) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 15 ile 18 arasında değişmekte olup, ortalama yaşları 16,8'dir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri 9 ile 12 arasında değişmektedir. Maddeye/sigaraya en erken başlama yaşı 9, en geç başlama yaşı ise 17'dir. Katılımcıların babalarının meslekleri arasında çiftçi, esnaf, inşaat işçisi, memur, tesisatçı, camcı gibi çeşitli meslekler bulunmaktadır. Katılımcıların annelerinin çoğunluğu ev hanımıdır. Kardeş sayıları ise 2 ile 12 arasında değişmektedir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme esnasında katılımcılara bilgi verilerek ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşme yönteminde araştırmacı belirli bir amaç doğrultusunda katılımcılarla iletişim kurar ve bilgi toplarlar (Özdemir, 2010). Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır, zira bu yöntem, araştırmacının belirli konuları önceden planlayarak hazırladığı bir formun yanı sıra katılımcıların da kendilerini serbestçe ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Görüşme formu önce birkaç aşamadan geçirilerek oluşturulmuştur. İlk olarak, araştırma konusunun ve hedeflerinin belirlenmesi ile başlanmıştır. Ardından, literatür taraması yapılarak benzer çalışmalardan elde edilen bulgular ve yöntemler incelenmiştir. Bu adım, görüşme formunda belirlenecek konuları ve soruların şekillendirmesinde yardımcı olmuştur. Daha sonra, araştırmacılar tarafından görüşme formunun tasarımı için belirli konuların ve soruların belirlendiği bir ön hazırlık aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, görüşme formunda hangi konuların vurgulanacağına ve soruların nasıl bir sıralama izleneceğine karar verilmiştir. Ayrıca soruların iç geçerliliğini artırmak, kapsam, anlaşılabilirlik ve açıklığı sağlayıp, sağlamadığını anlamak için nitel çalışma alanında uzman iki akademisyenin de görüşleri alınmıştır. Son olarak, taslak formun hazırlanmasının ardından, bu formun denenerek revize edilmesi ve son haline getirilmesi amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Bu aşamada, formun pratikte nasıl işlediği ve katılımcıların geri bildirimleri dikkate alınarak gerekli düzenlemeler yapılmasına olanak vermiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgileri yer alırken ikinci bölümde araştırma kapsamında altı soru yer almaktadır.

Araştırma soruları:

1-) Madde bağımlılığıyla ilgili ne kadar bilgi sahibisiniz? Kendi madde kullanım davranışlarınızla bu bilgi düzeyi arasında bir ilişki olduğunu düşünüyor musunuz?

- 2-) Ailenizde madde kullanımıyla ilgili deneyimleriniz oldu mu? Bu deneyimler, madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyinizi etkiliyor mu?
- 3-) Arkadaş çevrenizde veya sosyal çevrenizde madde kullanımıyla ilgili deneyimleriniz oldu mu? Bu deneyimler, madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyinizi etkiliyor mu?
- 4-) Medya ve internet gibi dış etkenlerden madde bağımlılığı hakkında ne kadar bilgi ediniyorsunuz? Bu bilgiler, farkındalık düzeyinizi nasıl etkiliyor?
- 5-) Akademik başarınız ile madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyiniz arasında bir ilişki olduğunu düşünüyor musunuz? Nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?
- 6-) Madde/sigara almak için parayı nerelerden temin ediyorsunuz?

1.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin çözümlenmesi amacıyla görüşmeler araştırmacılar tarafından yazıya aktarılacak verilerin transkripti oluşturulmuştur. Görüşmenin metne dönüştürülmesi sürecinde katılımcıların gizliliği göz önüne alınarak isim ve soy isimlerine yer verilmemiştir. Katılımcılar B1.B2. B3.... B30 şeklinde kodlanmıştır. Verilerin transkripti çıkarıldıktan sonra içerik analizi tekniği ile veriler analiz edilmiştir. Veri analizinde MAXQDA 2020 Pro bilgisayar programı kullanılmıştır. Bu araştırmada iç geçerliği sağlamak için madde bağımlısı gençlerin yaşadıkları sorunlar, bağımlılık süreci ve çözüm önerileri öncelikle doğrudan alıntılarla tanımlanıp daha sonra yorumlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için katılımcılardan alınan veriler ayrı ayrı kodlanarak karşılaştırılmalar yapılmıştır. Madde bağımlısı gençlerin görüşleri, gizlilik esasına dayanarak kodlamalarla aktarılmış; demografik bilgileri ise doğrudan sunulmuştur.

2. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Kelime Bulutu

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, MAXQDA 2020 Pro bilgisayar programına yüklenmiş ve öğrencilerin en sık kullandıkları kelimelerden bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutu, verileri görselleştirmek için kullanılan yaygın bir araçtır (Tessem vd., 2015). Kelime bulutunda yer alan kelimelerin boyutu kullanım sıklığına göre değişmektedir.

Şekil 1. Kelime bulutu

Şekil 1'de görüldüğü üzere, katılımcıların araştırmanın amacına uygun olarak öncelikle madde, sigara, başladım, alıyorum, arkadaş ve bağımlı gibi kelimeleri sıklıkla kullandığı belirlenmiştir.

2.2. TEMA: Bağımlılık Farkındalığı

Araştırma kapsamında katılımcılara demografik bilgilerinin dışında altı soru yöneltilmiştir. Gelen cevaplar doğrultusunda bir tema, altı kategori ve bu kategorilerin altında on iki alt kategori oluşturulmuştur. Tema, kategori, alt kategoriler ve kodlardan ikişer örnek Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tema-Kategori-Alt Kategori ve Kodlar.

Tema-Kategori-Alt Kategori	Kodlar
TEMA: Bağımlılık Farkındalığı	
Kategori 1 Madde Bağımlılığı Bilgi Düzeyi	
Alt Kategori 1 Madde Bağımlılığının Ne Olduğunu Biliyorum	Biliyor, bilgi sahibiyim
Alt Kategori 2 Madde bağımlılığı ile ilgili bilgim yok	Çok bilgim yok, hiçbir fikrim yok
Kategori 2 Ailede Madde Kullanımı	
Alt Kategori 1 Ailede kullanan var	Babam kullanır, annem kullanır
Alt Kategori 2 Ailede kullanan yok	Sadece ben, kimse kullanmaz
Kategori 3 Çevreden Etkilenme Durumu	
Alt Kategori 1 Arkadaş/yakın çevremden etkilendim	Çevremdeki herkes, çevremdeki alışımdır
Alt Kategori 2 Arkadaş/yakın çevremden etkilenmedim	Onlar değil, onlardan özenmedim
Kategori 4 Sosyal Medyanın/İnternetin Etkisi	
Alt Kategori 1 Sosyal medya ve internet beni etkiliyor	Yararlı videolar, etkiliyor
Alt Kategori 1 Sosyal medya ve internet beni etkilemiyor	Araştırma yapmıyorum, etkilemiyor
Kategori 5 Madde Kullanımı Akademik Başarı	
Alt Kategori 1 Akademik başarıyı etkiliyor	Etkiler, okuldan kaçırım
Kategori 6 Gençler Arasında Madde Temini ve Erişim Yolları	
Alt Kategori 1 Ailemden alıyorum	Okul harçlığı, okulda harcamamız gereken para,
Alt Kategori 2 Okul dışındaki zamanlarda çalışıyorum	Madde satıyorum, hamallık yapıyorum
Alt Kategori 3 Hırsızlık yapıyorum	Çalışıyorum, hırsızlık yapıyorum

2.3. Kategori 1. Madde Bağımlılığı Bilgi Düzeyi

Araştırmaya katılan katılımcılara "Madde bağımlılığıyla ilgili ne kadar bilgi sahibisiniz? Kendi madde kullanım davranışlarınızla bu bilgi düzeyi arasında bir ilişki olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda Madde Bağımlılığı Bilgi Düzeyi kategorisi, Madde Bağımlılığının Ne Olduğunu Biliyorum ve Madde Bağımlılığı ile İlgili Bilgim Yok alt kategorileri oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Madde bağımlılığı bilgi düzeyi

Alt Kategoriler	f	%	Katılımcılar (B)
Madde bağımlılığının ne olduğunu biliyorum	17	56,67	3,4,7,8,9,10,13,15,17 19,23,24,25,26,27,28,29
Madde bağımlılığı ile ilgili bilgim yok	13	43,33	1,2,5,6,11,12,14,16,18,20 21,22,30
Toplam	30	100,00	30

2.3.1. Alt Kategori 1. Madde Bağımlılığının Ne Olduğunu Biliyorum

Araştırmaya katılan katılımcıların %56,67'si (17 katılımcı) madde konusunda bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

B4: Maddenin ne olduğunu biliyor ve kullanıyorum sigara alkol uyuşturucu kullandığım zaman aklım başımda olmuyor ne yaptığımı da bilmiyorum. Kendime gelince neler yaptığımı asla hatırlamam.

B17: Madde hakkında birçok bilgiye sahibim nasıl yapıldığını, zararlarını kullanıldığında kişide nasıl bir etki yarattığını biliyorum. Sigara, alkol, esrar, şeker, kristal, şırınga ile alınan madde hepsini kullanıyorum.

Alıntılardan görüldüğü üzere katılımcılar madde bağımlılığı konusunda “biliyor” ve “bilgi sahibiyim” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Bu alıntılar, madde kullanımının etkileri ve bağımlılık konusunda çarpıcı bir gerçeği yansıtıyor. Birçok insan, madde kullanımının zararlarını bilse de, bağımlılıkla mücadele edebilmek için gerekli adımları atmada zorluk yaşayabiliyor. Özellikle katılımcıların kullandıkları "aklı başında olmama" ve "yaptıklarını hatırlamama" gibi ifadeler, madde kullanımının kişi üzerindeki kontrol dışı etkilerini ve bağımlılığın derinliğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

2.3.2. Alt Kategori 2. Madde Bağımlılığı İle İlgili Bilgim Yok

Araştırmaya katılan katılımcıların %43,33'ü (13 katılımcı) madde konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

B5: Madde hakkında çok bilgiye sahip değilim zararlı olduğunu bildiğim halde içiyorum.

B6: Madde ve zararları hakkında hiçbir fikrim yok. Sadece hoşuma gidiyor ve içiyorum.

Örnek alıntılardan görüldüğü üzere katılımcılar madde bağımlılığı konusunda “çok bilgim yok” ve “hiçbir fikrim yok” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Bu alıntılar, madde kullanımı konusunda bilgi eksikliği ve farkındalık düzeyinin, bağımlılık riskini artırabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle "madde hakkında çok bilgiye sahip değilim" ve "madde ve zararları hakkında hiçbir fikrim yok, sadece hoşuma gidiyor ve içiyorum" gibi ifadeler, madde kullanımının bilinçsizce ve potansiyel olarak zararlı sonuçlara yol açabilecek şekilde gerçekleştiğini ortaya koyuyor. Madde kullanımıyla ilgili bilgi sahibi olmamak, kişinin riskleri tam olarak değerlendirmesini ve doğru kararlar almasını zorlaştırmaktadır. Özellikle gençler arasında bu tür bir bilgi eksikliği, gençlerin madde bağımlılığına daha açık hale gelmesine neden olmaktadır.

2.4. Kategori 2. Ailede Madde Kullanımı

Katılımcılara "Ailenizde madde kullanımıyla ilgili deneyimleriniz var mı? Bu deneyimler, madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyinizi etkiliyor mu?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda Ailede Kullanan Var ve Ailede Kullanan Yok alt kategorileri oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Ailede madde kullanımı

Alt Kategoriler	f	%	Katılımcılar (B)
Ailede kullanan var	25	83,33	2,3,4,5,7,8,9,10,11,12 13,14,15,16,18,19,20 21,22,23,25,27,28,29,30
Ailede kullanan yok	5	16,67	1,6, 17, 24, 26
Toplam	30	100,00	30

2.4.1. Alt Kategori 1: Ailede Madde Kullanan Var

Araştırmaya katılan katılımcıların %83,33'ü (25 katılımcı) ailelerinde en az bir kişinin madde kullandığını ifade etmişlerdir.

B16: Babam sigara kullanır küçükken beni etkileyen etkenlerden biride babamdı büyüdüğümüz ortamda sigara dumanı eksik olmadığı için bir merak oluşturunuyordu. Kuzenlerim arasında esrar kullananlarda var bende onlarla birlikteyken esrar içiyorum.

B20: Ailede babam kullanır annem arada içer ama babamın içmesi beni çok etkiledi beni içmemem konusunda sürekli uyarırdı aslında tehdit ederdi içersen döverim öldürürüm derdi buda bende daha çok merak uyandırdı ve bende sigaraya başladım.

Alıntılardan görüldüğü üzere “babam kullanır” “annem kullanır” “kuzenlerim kullanır” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Ailelerin madde kullanımıyla ilgili deneyimleri bireylerin madde kullanımı üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle aile reisi olan babanın sigara kullanımı ve onun bu davranışının çocuk üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır. Çocukluk döneminde babanın sigara içmesinin, katılımcıların merakını artırdığı ve sonrasında sigara kullanımıyla ilgili bir deneyime yol açtığı belirtilmektedir. Aile içindeki diğer bireylerin de (annenin ara sıra içmesi ve kuzenlerin esrar kullanımı) madde kullanımının yaygınlığını ve bu durumun çevresel bir faktör olarak etkilerini göstermektedir. Bu durum, katılımcıların madde kullanımıyla ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

2.4.2. Alt Kategori 2: Ailede Madde Kullanan Yok

Araştırmaya katılan katılımcıların %16,67’si (5 katılımcı) ailelerinde madde kullanan kimsenin olmadığını ifade etmişlerdir.

B1: Ailede kimse kullanmaz sadece ben kullanıyorum. Benim kullandığımı da bilmiyorlar.

B6: Ailem kullanmaz ben tek kullanırım gizliden kullanırım ailemle bir sorun yaşayınca sigara ve esrar kullanırım fakına varmazlar çünkü dışarda kullanırım.

Alıntılardan görüldüğü üzere ailede madde kullanımı ile ilgili “kimse kullanmaz” şeklinde belirttikleri görülmektedir. Bu alıntılar, araştırmaya katılan çok az sayıdaki katılımcının ailelerinde madde kullanımının olmadığını belirttiklerini göstermektedir. Katılımcıların belirttiği gibi, ailenin madde kullanımından haberdar olmayan veya kullanımı fark etmeyen durumlar da mevcuttur. Bu durum, bireylerin madde kullanımını gizlice ve aileleri tarafından fark edilmeden gerçekleştirdiği ve ailenin bu konuda farkındalığının düşük olduğunu işaret etmektedir.

2.5. Kategori 3. Çevreden Etkilenme Durumu

Katılımcılara "Arkadaş çevrenizde veya sosyal çevrenizde madde kullanımıyla ilgili deneyimleriniz var mı? Bu deneyimler, madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyinizi etkiliyor mu?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda Arkadaş/Yakın Çevremden Etkilendim ve Arkadaş/Yakın Çevremden Etkilenmedim alt kategorileri oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Yakın Çevreden Etkilenme Durumu

Alt Kategoriler	f	%	Katılımcılar (B)
Arkadaş/Yakın Etkilendim	Çevremden 24	80	1,3,4,6,7,8,9,10,11,12 13,14,16,18,19,20,21 22,23,24,27,28,29,30
Arkadaş/Yakın Etkilenmedim	Çevremden 6	20	2,5,15,17,25,26
Toplam	30	100,00	30

2.5.1. Alt Kategori 1. Arkadaş/Yakın Çevremden Etkilendim

Araştırmaya katılan katılımcıların %80’i (24 katılımcı) arkadaş/yakın çevreden etkilendiğini belirtmişlerdir.

B1: Arkadaş çevremde kullanan dost dediğim insanlar kullanırdı. Bende onlara özenip önce sigaraya sonra esrar içmeye başladım.

B24: Arkadaş çevremdeki herkes kullanıyor. Arkadaşlarım esrar ve sigara içer gelip bize anlatırlardı. Akşam içer sabah ne kadar harika bir şey olduğunu söylerlerdi. İlk başlarda

mümkün oldukça onlardan uzak durmaya çalışırdım ama merakıma yenik düştüm ve yanlarına gidip denedim. İlk etkisi çok kötü olmadı, bir şey olmaz dedim sonra üst üste almaya başladım ve bir anda kendimi bağımlı olarak buldum.

B28: Arkadaş çevremden alıştım zaten sırf arkadaş ortamım olsun diye sigaraya başlayıp bağımlı oldum.

Alıntılardan görüldüğü üzere arkadaş/yakın çevrede “arkadaş çevremdeki herkes” “arkadaş çevremden alıştım” şeklinde belirttikleri görülmektedir. Bu alıntılar, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun arkadaş ve yakın çevrelerinden madde kullanımıyla etkilendiklerini belirttiğini göstermektedir. Bu durum, bireylerin madde kullanımıyla ilk kez tanışmalarının ve devam eden kullanımın genellikle sosyal çevreleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle “arkadaş çevremdeki herkes kullanıyor” ifadesi, bireylerin çevrelerinde yaygın olan bir davranışı taklit ederek madde kullanımına başladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Arkadaşların madde kullanımının olumlu veya cazip bir görünümde sunulduğu durumlar, bireylerin bu davranışı denemelerine ve zamanla bağımlılık geliştirmelerine yol açmaktadır.

2.5.2. Alt Kategori 2. Arkadaş/Yakın Çevremden Etkilenmedim

Araştırmaya katılan katılımcıların %20’i (6 katılımcı) arkadaş/yakın çevreden etkilenmediğini belirtmişlerdir.

B5: Arkadaş çevremde çok kullanır ama onlar değil beni ailem etkiledi. Onlardan görüp sigara içmeye başladım.

B26: Arkadaş çevremde de aklınıza gelebilecek her maddeyi kullanan kişiler var ama onlardan özenip başlamadım. Bazen arkadaşlarla toplanıp grupça kullanıyorduk. Bazı olaylar olduktan sonra grupça kullanmayı bıraktık toplaşsak da bazıları içiyor bazıları içmiyor.

Örnek alıntılardan görüldüğü arkadaş/yakın çevreden etkilenme durumunu “onlar değil” “onlardan özenmedim” şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Bu alıntılar, araştırmaya katılan az sayıdaki katılımcının arkadaş/yakın çevresinden etkilenmediklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, madde kullanımı üzerinde etkili olan faktörlerin bireyden bireye değişebileceğini göstermektedir.

2.6. Kategori 4. Sosyal Medyanın/İnternetin Etkisi

Katılımcılara “Medya ve internet gibi dış etkenlerden madde bağımlılığı hakkında ne kadar bilgi ediniyorsunuz? Bu bilgiler, farkındalık düzeyinizi nasıl etkiliyor?” sorusu yöneltilmiştir. Gelen cevaplar doğrultusunda Sosyal Medyanın/İnternetin Etkisi kategorisi ve bu kategorinin altında da Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkiliyor ve Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkilemiyor alt kategorileri oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Madde Kullanımında Sosyal Medyanın/İnternetin Etkisi

Alt Kategoriler	f	%	Katılımcılar (B)
Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkiliyor	16	53,33	7,8,10,11,12,13,14,17,18,19,20,23,24,25,27,29
Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkilemiyor	14	46,67	1,2,3,4,5,6,9,15,16,21,22,26,28,30
Toplam	30	100,00	30

2.6.1. Alt Kategori 1 Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkiliyor

Araştırmaya katılan katılımcıların %53,33’ü (16 katılımcı) sosyal medya ve internetten bilgi edindiklerini ve izledikleri videoların onları etkilediğini ifade etmişlerdir.

B7: Sigaraya başlamadan önce karşıma böyle videolar çıkardı çok ciddiye almazdım. Sigaraya başladıktan sonra videoların ne kadar yararlı olduğunu anladım. Astım atakları geçiriyorum. Videolarda karşıma çıkardı. Şuan kullandığım için pişmanım.

B4: İnternet ve medyadan madde bağımlılığı hakkında hiç araştırma yapmadım. Çünkü açıkçası merak etmiyorum. Ama ara sıra videolara denk geliyorum istemeden de olsa bunlar beni etkiliyor.

Katılımcılardan biri sosyal medyada paylaşımların madde kullanımında etkisinin olduğunu belirtmiştir. Katılımcı sosyal medyanın madde kullanımı üzerindeki potansiyel etkilerini vurgulaması açısından önemli bir noktaya değinmiştir. Katılımcı, sosyal medyada karşılaştığı paylaşımların, özellikle madde kullanımı konusunda bir etki yarattığını belirtmektedir. Bu durum, sosyal medyanın gençler üzerindeki etkisinin ve özellikle zararlı alışkanlıkların teşvik edilmesindeki potansiyel rolünü göstermesi açısından önemlidir.

B18: Sosyal medya beni en çok maddeye iten etmenlerden biri denk geldiğim paylaşımlar beni madde kullanımına daha çok itiyor.

Örnek alıntılardan görüldüğü üzere katılımcılar “yararlı videolar” “etkiliyor” “beni madde kullanımına itti” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, sosyal medyanın ve internetin gençler üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir örnek sunmaktadır. Katılımcılar, sigaraya başlamadan önce bu tür videoları ciddiye almadıklarını ancak alışkanlık edindikten sonra videoların etkilerini fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, gençlerin bilinçli olmayan bir şekilde bu tür içeriklerin etkisine maruz kaldıklarını ve sonrasında pişmanlık duyduklarını göstermektedir.

2.6.2. Alt Kategori 2 Sosyal Medya ve İnternet Beni Etkilemiyor

Araştırmaya katılan katılımcıların %46,67’si (14 katılımcı) sosyal medya ve internetten bilgi edinmediklerini ve izledikleri videoların onları etkilemediğini ifade etmişlerdir.

B22: Medya ve internetten pek bir araştırma yapmıyorum. Doğruyu söylemek gerekirse izlediğim videolarda beni etkilemiyor. İki yıldır içiyorum zaten neden bırakmaya çalışayım ki?

B26: İnternetten araştırmıyorum çünkü kendim biliyorum her şeyi. Esrarın da tohumu var köklenip yetiştiği zaman kurutup içiyoruz. Bazen toz halinde bazen de ot halinde kullanıp satıyoruz. İzlediğim videolar beni etkilemiyor.

Örnek alıntılardan görüldüğü üzere bazı katılımcılar “araştırma yapmıyorum” “etkilemiyor” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, sosyal medyanın her birey üzerinde aynı şekilde etki yaratmadığını ve bilgi edinme şekillerinin ve alışkanlıklarının farklılık gösterebileceğini göstermektedir. Araştırma sonuçları, sosyal medya ve internetin gençler üzerindeki etkilerini değerlendirirken bireylerin farklı kullanım ve algılarına da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya kullanımının etkilerini anlamak ve gençleri potansiyel zararlardan korumak için bireysel farklılıkları da göz önünde bulundurmak önemlidir.

2.7. Kategori 5. Madde Kullanımı Akademik Başarı

Katılımcılara, “Akademik başarınız ile madde bağımlılığı hakkındaki farkındalık düzeyiniz arasında bir ilişki olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Gelen cevaplar doğrultusunda Madde Kullanımı Akademik Başarı kategorisi oluşturulmuş ve bu kategorinin altında Akademik Başarı Etkiliyor alt kategorisi oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Madde Kullanımı Akademik Başarı

Alt Kategori	f	%	Katılımcılar (B)
Akademik Başarı Etkiliyor	30	100,00	Hepsi
Toplam	30	100,00	30

2.7.1. Alt Kategori 1 Akademik Başarı Etkiliyor

Araştırmaya katılan tüm katılımcılar %100 (30 katılımcı), madde kullanımının akademik başarılarını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

B3: Derslerimi çok etkiler. Kristal kullanınca yerimde duramam sürekli dışarıdaydım. Sigara da ise 20 dakikada bir sigara içmem gerekiyor bunun için hep okuldan kaçırım. Okulla bağım kopmuş durumda.

B4: Maddeyi kullandığımda okula gidemiyorum ve okulda kullanma isteği geldiğinde direkt dersten çıkıyorum. Kriz geldiğinde agresif oluyorum, ancak madde kullanmışsam o sırada yaptıklarımı hatırlamıyorum; kendime geldiğimde başkalarının bana ne yaptığını anlattıklarını duyuyorum.

B8: Derslerimi etkiliyor. Sigara krizi geldiğinde okuldan kaçıyorum sırf sigara içebilmek için derslerimi geri planda tutuyorum. Okulumuzun etrafında marketler var. Açık sigara satıyorlar çoğu arkadaşımın cebinde 5 lira var onu da sigaraya veriyorlar.

B18: Bağlantılı olduğumu düşünüyorum dikkat eksikliğimi madde kullanımına dayandırıyorum. Ders dinlerken ve çalışırken canım sigara istediğinde dikkatim dağılıyor.

Alıntılardan görüldüğü üzere, katılımcılar maddenin akademik başarı üzerindeki etkileri için "etkiler", "okuldan kaçırım", "okula gidemiyorum" şeklinde açıklamaktadırlar. Bu alıntılar, araştırmaya katılan katılımcıların madde kullanımının akademik performansları üzerindeki olumsuz etkilerini bireysel deneyimleriyle açıklamaktadır. Katılımcılar, madde kullanımının ders çalışma motivasyonlarını azalttığını, dikkatlerini dağıttığını ve dersi terk etme, okuldan kaçma gibi davranışlar sergilemelerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, sigara kullanımı nedeniyle sürekli dersten çıktıklarını ve bu durumun derslere odaklanmalarını engellediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, madde kullanımı sırasında kriz anlarında saldırgan tepkiler gösterdiklerini ve bu dönemlerde yaşadıkları olayları hatırlamadıklarını dile getirmişlerdir.

2.8. Kategori 6 Gençler Arasında Madde Temini ve Erişim Yolları

Katılımcılara, "Madde/sigara alacak parayı nerelerden temin ediyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Gelen cevaplar doğrultusunda Gençler Arasında Madde Temini ve Erişim Yolları kategorisi oluşturulmuş ve bu kategorinin de altında Ailemden Alıyorum, Okul Dışındaki Zamanlarda Çalışıyorum ve Hırsızlık Yapıyorum alt kategorileri oluşturulmuştur. Alt kategoriler, frekans ve katılımcılar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Gençler Arasında Madde Temini ve Erişim Yolları

Alt Kategoriler	f	%	Katılımcılar (B)
Ailemden Alıyorum	17	56,67	1,3,5,6,9,11,12,13,15,18 19,20,22,23,24,28,30
Okul Dışındaki Zamanlarda Çalışıyorum	9	30,00	4,7,8,16,21,25,26,27,29
Hırsızlık Yapıyorum	4	13,33	2,10,14,17
Toplam	30	100,00	30

2.8.1. Alt Kategori 1 Ailemden Alıyorum

Araştırmaya katılan katılımcıların %56,67'si (17 katılımcı) ailelerinden almış oldukları okul harçlıklarını madde alımına ayırdıklarını ifade etmişlerdir.

B9: Babamdan okul harçlığı olarak alıyorum ve o para ile sigara alıyorum. Hatta çoğu zaman yemek yemiyorum sigara alabilmek için.

B24: Madde alacak parayı cebimizden kısıyoruz, yemek yemiyoruz, kıyafet almıyoruz. Okulda harcamamız için verilen paralarla marketlerden tek sigara alabiliyoruz. Sigaraya ulaşmak çok kolay.

Alıntılardan görüldüğü üzere, katılımcılar madde alacak parayı "okul harçlığı", "okulda harcamamız gereken para" şeklinde açıklamaktadırlar. Bu alıntılar, araştırmaya katılan gençlerin ailelerinden aldıkları okul harçlıklarını madde (sigara veya diğer zararlı maddeler) alımında kullandıklarını belirtmekte ve bu durumun gençlerin günlük yaşamlarını nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Özellikle sigara almak için okulda yemek yememe, kıyafet almama gibi fedakârlıklar yapılması, madde kullanımının finansal etkilerini ve günlük ihtiyaçlarla madde temini arasındaki tercihleri ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca, alıntılar madde temin edilmesinin kolaylığını ve gençlerin bu alanda nasıl organize olduklarını da vurgulaması açısından dikkat çekicidir.

2.8.2. Alt Kategori 2 Okul Dışındaki Zamanlarda Çalışıyorum

Araştırmaya katılan katılımcıların %30,00'u (9 katılımcı) okul dışındaki zamanlarında çalıştıklarını ve elde ettikleri kazançları madde alımına ayırdıklarını ifade etmişlerdir.

K4: Okul dışındaki zamanlarda yarı zamanlı olarak çalışıyorum. Kazandığım parayı madde almak için kullanıyorum.

B8: Hamallık yapıyorum maddeyi öyle temin ediyorum. Eşya taşıyorum. Ne iş bulursam yapıyorum aslında.

Alıntılardan görüldüğü üzere, katılımcılar madde alacak parayı "yarı zamanlı olarak çalışıyorum", "hamallık yapıyorum" şeklinde açıklamaktadırlar. Bu alıntılar, araştırmaya katılan gençlerin okul dışı zamanlarında çalışarak elde ettikleri geliri madde alımına yönlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, gençlerin madde kullanımıyla ilişkili finansal bağımlılıklarını ve bu alışkanlıkları sürdürebilmek için nasıl alternatif yöntemler geliştirdiklerini göstermesi açısından önemlidir.

2.8.3. Alt Kategori 3 Hırsızlık Yapıyorum

Araştırmaya katılan katılımcıların %13,33'ü (4 katılımcı) maddeye ulaşmak için hırsızlık yaptıklarını ifade etmişlerdir.

B10: Sigara almak için kendi evimden eşya çalıyorum. Çaldığım eşyaları paraya dönüştürüyorum. Öyle alıyorum maddeyi.

K14: Maddeyi temin etmek için hırsızlık yapıp çalıyorum. Birkaç defa polis tarafından yakalandım. Hakkımda işlemde yapıldı.

Alıntılardan görüldüğü üzere, katılımcılar madde alacak parayı "çalıyorum", "hırsızlık yapıyorum" şeklinde açıklamaktadırlar. Bu alıntılar, araştırmaya katılan bazı gençlerin madde temini için yasa dışı yollara başvurduklarını göstermektedir. Özellikle, sigara veya diğer maddeleri alabilmek için çaldıkları eşyaları paraya dönüştürdüklerini belirtmekte ve bu şekilde madde temini sağladıklarını aktarmaktadırlar. Bu durum, gençlerin madde bağımlılığı için yasa dışı ve zararlı yöntemlere başvurduklarını ortaya koymaktadır.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun madde bağımlılığının ne olduğunu bildiklerini belirtmeleri (%56,67), bilinçli bir şekilde maddeyi kullandıklarını göstermektedir. Öte yandan, önemli bir kısmın ise madde bağımlılığı ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmeleri ise, bu konuda bilgi eksikliği ve farkındalık düzeyinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalar, öğrencilerin madde bağımlılığı konusundaki farkındalık düzeylerinin yüksek, ancak bilgi düzeylerinin orta seviyede olduğunu ortaya koymuştur (Altunkürek & Özer, 2020; Köse vd., 2017). Lise dönemi, gençler için riskli davranışlar açısından kritik bir zaman dilimidir. Bu dönemin özellikleri göz önünde bulundurularak madde kullanımının zararları konusunda yapılacak bilgilendirme çalışmaları, gençlerin gelecekteki yaşamlarını ve yaşam kalitelerini önemli ölçüde şekillendirebilir. Bilgi düzeylerinin artırılması ve gençlerin madde kullanımının potansiyel zararları konusunda bilinçlendirilmesi, bağımlılık riskini azaltma açısından önemlidir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların ailelerinde madde kullanımıyla ilgili deneyimlerinin farklılık gösterdiği ve bu deneyimlerin madde bağımlılığı üzerindeki etkilerinin belirgin olduğu

görülmektedir. Özellikle aile içinde madde kullanan bireylerin varlığının, katılımcıların madde kullanımıyla ilgili farkındalık düzeylerini artırdığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, babanın sigara kullanımı gibi aile içi rol modellerinin davranışları, çocukların madde kullanımına yönelik meraklarını artırarak, ilerleyen dönemlerde kendi madde kullanım deneyimlerine neden olabilmektedir. Benzer sonuca Opara vd., (2024) tarafından Amerikalı gençler üzerine yaptıkları araştırma sonucunda ulaşılmıştır. Diğer yandan, ailelerinde madde kullanımı olmayan katılımcıların, bu konuda daha az farkındalığa sahip oldukları ve bireylerin madde kullanımını gizlice gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, ailenin madde kullanımıyla ilgili farkındalığının düşük olduğunu ve bu nedenle bireylerin madde kullanımını gizlemesine veya aile içinde fark edilmeden devam ettirmesine olanak tanıdığını işaret etmektedir. Sonuç olarak, aile içindeki madde kullanımının gençlerin madde bağımlılığıyla ilgili tutum ve davranışlarını etkilediği ve bu etkinin çocukluk döneminden itibaren başladığı görülmektedir. Dykes & Casker (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise, madde kullanımının aile refahı üzerindeki olumsuz etkileri incelenmiş ve madde kullanımının finansal, fiziksel, duygusal ve güvensizlik gibi faktörlere neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, madde bağımlılığıyla mücadelede aile içi faktörlerin önemini vurgulamakta ve önleyici tedbirlerin aile odaklı stratejilere dayandırılması gerektiğini göstermektedir.

Madde bağımlılığıyla ilgili yapılan çalışmalar, katılımcıların çoğunluğunun arkadaş ve yakın çevrelerinden etkilendiğini göstermektedir (Merih vd., 2021; Dönmez & Doğan, 2020; Sinecen & Sinecen, 2020; Şener vd., 2018; Nazlıcan vd., 2018; Küçükşen vd., 2016; Russell vd., 2015). Bu araştırmada da benzer şekilde, araştırmaya katılanların %80'i, arkadaş çevrelerindeki madde kullanımının kendi bağımlılık süreçlerini etkilediğini ifade etmiştir. Bu durum, özellikle sosyal çevrenin/yakın arkadaşların gençlerin madde kullanımıyla tanışma ve devamında bağımlılık geliştirme sürecinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, madde bağımlılığıyla mücadelede sosyal çevrenin/yakın arkadaşların önemli bir etkisinin olduğunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda, önleyici tedbirler ve müdahale stratejileri geliştirilirken, gençlerin sosyal çevrelerindeki madde kullanımıyla olan ilişkilerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin sosyal medyaya orta seviyede bağımlı olduğu tespit edilmiştir (Deniz & Gürültü, 2018). Bu bulgu, gençlerin sosyal medya/internet kullanımının madde bağımlılığı üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirirken önemli bir bağlam sunmaktadır. İlk olarak, bu araştırmaya katılan katılımcıların %53,33'ü sosyal medya/internette madde bağımlılığı konusunda bilgi edindiklerini ve sosyal medyanın onları etkilediğini belirtmişlerdir. Özellikle, madde kullanımını teşvik eden içeriklerle karşılaşmanın gençler üzerinde nasıl bir etki yaratabileceği vurgulanmıştır. Örneğin, sigaraya başlamadan önce videoların ciddiye alınmadığı ancak alışkanlık kazandıktan sonra etkilerinin fark edildiği belirtilmiştir. Bu durum, gençlerin bilinçsizce bu tür içeriklere maruz kaldıklarını ve sonrasında pişmanlık duyduklarını göstermektedir. Diğer yandan, katılımcıların %46,67'si ise sosyal medya/internette bilgi edinmediklerini ve izledikleri videoların kendilerini etkilemediğini belirtmiştir. Bu grup içerisinde bazı katılımcılar bilgiye olan ilgilerinin düşük olduğunu ve var olan alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik motivasyonlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Örneğin, uzun süredir madde kullanan bireylerin bilgi arayışının azaldığı ve izledikleri içeriklerin onları etkilemediği belirtilmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma gençlerin sosyal medya/internet kullanımının madde bağımlılığı üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sosyal medyanın etkilerini değerlendirirken bireyler arasındaki farklı kullanım alışkanlıkları ve bilgi edinme yöntemlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler, gençleri potansiyel zararlardan korumak için alınacak tedbirlerin şekillendirilmesinde önemli bir rehber sağlamaktadır.

Bu araştırmaya katılan katılımcıların tamamı madde/sigara kullanımının akademik başarılarının üzerinde olumsuz etkiye neden olduğunu ifade etmiştir. Madde kullanımının ders çalışma motivasyonlarını azalttığını ve dikkatlerini dağıttığını belirtmişlerdir. Özellikle sigara kullanımının, sürekli olarak dersten çıkmaya ve okuldan kaçmaya neden olduğu ve bu durumun derslere odaklanmalarını engellediği vurgulanmıştır. Bu bulgu, madde/sigara kullanımının öğrencilerin

akademik performansları üzerinde önemli bir risk faktörü oluşturduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalar, bu tür alışkanlıkların öğrencilerin akademik başarısızlık yaşamalarına ve okuldan ayrılmalarına yol açabileceğini göstermektedir (Guille & Aujla, 2019; Sagatun vd., 2014). Öğrencilerin okula bağlılıklarının arttığı durumlarda ise, madde/sigara içme gibi zararlı alışkanlıkların sıklığının azaldığı tespit edilmiştir (Diseth & Samdal, 2015). Bu bulgu, okula bağlılığın öğrencilerin sağlıklı davranışlar sergilemelerinde önemli bir koruyucu faktör olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Son olarak öğrencilerin madde temini için kullandıkları yöntemler incelendiğinde, ailelerinden aldıkları harçlıkları madde alımında kullananlar olduğu gibi, okul dışındaki zamanlarda çalışarak hatta hırsızlık yaparak maddeye ulaşanların da bulunduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde araştırmalarda madde kullanımının gençlerin alışkanlıklarını sürdürürebilmeleri için suça yönlendirdiği tespit edilmiştir (Sekar & Bhuvaneswari 2024; Şimşek & Erarslan, 2019). Bu durum, gençlerin madde kullanımıyla ilişkili finansal ve hukuksal riskler altında olduklarını ve bu alışkanlıkların yaşam tarzlarını nasıl etkilediğini göstermektedir. Öte yandan, literatürdeki çalışmalar gençler arasında madde kullanımının sosyal, ekonomik ve sağlık açısından olumsuz sonuçlara yol açtığını vurgulamaktadır. Örneğin, Tunç ve Kolburan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, aylık harçlığı fazla olan öğrencilerde sigara bağımlılığı oranının, aylık harçlığı az olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, gençler arasında madde kullanımıyla maddi olanaklar arasında bir ilişkinin olduğunu ve ekonomik durumun bu tür zararlı alışkanlıkları nasıl etkilediğini göstermektedir.

Liselerde madde/sigara bağımlılığı ve zararları konusunda önleyici ve bilgilendirici eğitim programları hazırlanmalı ve bu programlar aracılığıyla, öğrencilere madde kullanımının uzun vadeli etkileri anlatılmalıdır. Bu önleyici ve bilgilendirici programlar, öğrencilerin sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemelerine ve zararlı alışkanlıklardan kaçınmalarına katkı sağlayabilir. Ailelerin çocuklarının madde/sigara kullanımı konusunda belirtileri nasıl tanıyacaklarını öğrenmeli ve gerektiğinde nasıl müdahale edeceklerini bilmeleri için ailelere yönelik seminerler ve bilgilendirme toplantıları düzenlenmelidir. Okul içi ve önlerinde sıkı güvenlik önlemleri alınarak madde kullanımını engellemeye yönelik sıkı tedbirler alınabilir. Alınacak önlemler ile öğrencilerin sağlıklı bir öğrenme ortamında bulunmalarını sağlanır ve öğrencilerin maddeye ulaşımını zorlaştırarak okul içinde ve dışında madde kullanımı engellenebilir. Böylece okul ortamının güvenliği artırılabilir.

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmada etik kurallara riayet edilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce Muş Alparslan Üniversitesine etik onay için başvuru yapılmış ve 10.05.2024 tarih ve 141197 kararla etik kurul onayı alınmıştır.

5. ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Bu çalışmaya yazarlar eşit oranda katkıda bulunmuştur.

6. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Ö., & Abar, H. (2020). Determination of factors influencing tobacco consumption in Turkey using categorical data analyses1. *Archives of environmental & occupational health*, 75(1), 27-35. <https://doi.org/10.1080/19338244.2018.1556200>
- Altunkörek, Ş. Z., & Özer, E. N. (2020). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığına yönelik görüş ve bilgilerinin belirlenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 21(3), 236-246.
- Akçay, S. & Koca, E. (2024). Nitel araştırmalarda veri doygunluğu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 829-848.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (2022). *Avrupa Uyuşturucu Raporu 2022: Eğilimler ve Gelişmeler*, Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, Lüksemburg.

- Ayten, A., & Güven, Ö. F. (2023). Sigara içme arzusu ve dindarlık ilişkisinde genel öz-yeterliliğin aracı rolünün incelenmesi: Lise öğrencileri üzerine nicel bir araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (59), 71-81. <https://doi.org/10.5152/ilted.2023.23282>
- Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: ilişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 238-258.
- Bingöl Kantarcı, Z. (2022). Muş ilinde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik bir farkındalık çalışması olarak "gençliğine iyi bak projesi". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 826-849. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1115303>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Cüceler, S., Yılmaz, M., & Türkleş, S. (2022). Madde bağımlısı bireylerin yaşadığı psikososyal sorunlar, uygulanan kanıt temelli müdahaleler ve hemşireliğin rolü. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), 105-110. <https://doi.org/10.51982/bagimli.958710>
- Çevik, M. (2022). Bir sosyal problem olarak uyuşturucu bağımlılığı. *Sosyolojik Düşün*, 7(2), 185-203.
- Deniz, L., & Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Education Journal*, 26(2), 355-367. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.389780>
- Diseth, Å., & Samdal, O. (2015). Classroom achievement goal structure, school engagement, and substance use among 10th grade students in Norway. *International Journal of School & Educational Psychology*, 3(4), 267-277. <https://doi.org/10.1080/21683603.2015.1084250>
- Dönmez, İ., & Doğan, H. (2020). Risk altındaki çocuklar üzerine bir inceleme (Muş ili örneği). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(36), 455-489. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.720605>
- Duran, R., Dilbilir, Y., & Bor, N.A. (2024). Üniversite öğrencilerinin madde bağımlılığına dair algılarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Turkish Studies*, 19(3), 991-1010. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.75009>
- Dykes, G., & Casker, R. (2021). Adolescents and substance abuse: the effects of substance abuse on parents and siblings. *International Journal of Adolescence and Youth*, 26(1), 224-237. <https://doi.org/10.1080/02673843.2021.1908376>
- Görgülü, T. (2019). Madde kullanım risk faktörleri ve madde kullanım davranışının sonuçları: Madde kullanıcılarının deneyimlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Addicta-The Turkish Journal On Addictions*, 6(3), 511-538.
- Guille, C., & Aujla, R. (2019). Developmental consequences of prenatal substance use in children and adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 29(7), 479-486. <https://doi.org/10.1089/cap.2018.0177>
- Karataş, H., Kandemir, H., Kandemir, S. B., & Akın, R. (2015). Lise öğrencilerinde riskli madde kullanımının incelenmesi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(1), 23-31
- Kardaş, Ö., & Kardaş, B. (2023). Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezine başvuran olguların sosyodemografik ve madde kullanım özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(2), 174-185.
- Köse, E. Ö., & Gül, Ş. (2018). Madde bağımlılığı farkındalık ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 41-56.
- Köse, E. Ö., Gül, Ş., & Keskin, B. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinin madde bağımlılığı ile ilgili farkındalık ve bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 18(1), 8-15.
- Küçükşen, K., Şener, M., Tekin, H.H. & Demirel, B. (2016). Madde bağımlısı bireylerde aile işlevselliği ve sosyal destek algısı. *International Journal of Social Science*, 12(53), 199-212. <https://doi.org/10.9761/JASSS3808>
- Merih, Y. D., Güdük, Ö., Ertürk, N., Yemenici, M., Arğa, K. Y., & Satman, İ. (2021). Üniversite öğrencilerinde tütün kullanım alışkanlıklarının belirleyicileri ve algılar: Sistemik bir derleme çalışması. *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi*, 4(1), 49-84.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Ed. ve Çev.). Nobel Yayın Dağıtım
- Morojele, N., & Ramsoomar, L. (2016). Addressing adolescent alcohol use in South Africa. *South African Medical Journal*, 106(6), <https://doi.org/10.7196/SAMJ.2016.v106i6.10944>
- Nazlıcan, E., Ersoy, Ö., Akbaba, M., & Burak, K. U. R. T. (2018). Kahramanmaraş il merkezindeki lise son sınıf öğrencilerinde madde kullanımı ve etkileyen faktörler. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2), 235-246.

- Opara, I., Brooks-Stephens, J. R., Aneni, K., Asabor, E. N., Weerakoon, S. M., & Duran-Becerra, B. (2024). A qualitative exploration on risk and protective factors of substance use among black adolescent girls. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/15374416.2024.2344171>
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 323-343.
- Resmi Gazete (2019). On birinci kalkınma planının (2019-2023) onaylandığına ilişkin karar. Erişim Tarihi: 11.11.2023 Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2023-11-01&mukerrer=1>
- Russell, B. S., Trudeau, J. J., & Leland, A. J. (2015). Social Influence on Adolescent Polysubstance Use: The Escalation to Opioid Use. *Substance Use & Misuse*, 50(10), 1325-1331. <https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1013128>
- Sagatun, Å., Heyerdahl, S., Wentzel-Larsen, T., & Lien, L. (2014). Mental health problems in the 10th grade and non-completion of upper secondary school: The mediating role of grades in a population-based longitudinal study. *BMC Public Health*, 14, 16. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-16>
- Sekar, D., & Bhuvaneswari, M. (2024). Exploring the link between intelligence and drug abuse among juvenile felons in India. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/14789949.2024.2353645>
- Sinecen, F. & Sinecen, O. (2020). Lise öğrencilerinin sigara içme davranışlarının değerlendirilmesi. *Asos Journal The Journal of Academic Social Science*. 8(100), 389-395. <https://doi.org/10.29228/ASOS.39281>
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage publications.
- Şener, D. K., Akkuş, D., Karaca, A., & Cangür, Ş. (2018). Lise öğrencilerinin madde kullanmama davranışlarını etkileyen faktörler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(3), 405-429. <https://doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0024>
- Şimşek, Ü., & Erarslan, F. (2019). 2014-2018 yılları arasında Tokat'ta uyuşturucu madde kullanımı ve uyuşturucu madde bağımlı suçlar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 103-120.
- Taghisoylu, R. (2022). Nitel bir araştırma tekniği olarak: Durum çalışması. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 6(33), 1161-1167. <https://doi.org/10.31576/smryj.556>
- Taylan, H. H., & Genç, Y. (2019). Liselerde sigara, alkol ve uyuşturucu/uçucu/uyarıcı madde kullanım eğilimleri: Kocaeli örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 47(47), 180-199. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12367>
- Tessem, B., Bjørnestad, S., Chen, W., & Nyre, L. (2015). Word cloud visualisation of locative information. *Journal of Location Based Services*, 9(4), 254-272. <https://doi.org/10.1080/17489725.2015.1118566>
- Tunç, Z., & Kolburan, Ş. G. (2019). Ergenlik döneminde benlik saygısı ile sigara bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 5(1), 55-70.
- TÜİK (2023). *Türkiye Sağlık Araştırması, 2022*. Erişim Tarihi: 01.07.2024. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>
- Uzun, S., & Kelleci, M. (2018). Lise öğrencilerinde madde bağımlılığı: Madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterlikleri ve ilişkili faktörler. *Dusunen Adam*, 31(4), 356-363.
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yılmayan, A. (2020). Van İli Merkezindeki 10-12. Sınıf Öğrencilerinde Narkotik Madde Kullanım Yaygınlığı. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 183-211. <https://doi.org/10.46291/ISPECIJSSHvol4iss3pp183-211>
- Yılmaz, S., Yılmaz, M., Sorver, A., Karagöz, Ş. Ş., & Abalı, V. (2023). Madde Bağımlılığı Önleme Programının Ergenlerin Öz Yeterlik Algısına Etkisi. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 105-111.
- Zou, Z., Wang, H., d'Oleire Uquillas, F., Wang, X., Ding, J., Chen, H. (2017). Definition of Substance and Non-substance Addiction. In: Zhang, X., Shi, J., Tao, R. (eds) *Substance and Non-substance Addiction. Advances in Experimental Medicine and Biology*, vol 1010. Springer, Singapore.

The reality of the earthquake: The importance of a holistic approach in chronic disease management in children with special needs*

Depremi gösterdiği gerçek: Özel gereksinimli çocuklarda kronik hastalık yönetiminde bütüncül yaklaşımın önemi

SümeYra TOPAL (1), (*)

ABSTRACT

Children with special needs who struggle with chronic diseases represent a unique group that needs to be handled with care in health services. Not only physical health problems but also the psychosocial needs of these children necessitate multidisciplinary and holistic approaches. The literature emphasizes that regular nursing visits, family education, and psychosocial support programs for children significantly improve the health status of this group and increase their compliance with treatment processes. The recent major earthquake disaster has once again revealed how vulnerable children with special needs are under disaster conditions. In the post-disaster period, it has been shown that integrating nursing practices and social services is a critical necessity to rapidly meet these children's medical and psychosocial needs. Such holistic interventions reduce the stress levels of families and increase their resilience. Therefore, the development of inclusive health and social support policies for children with special needs should be seen as a fundamental step in improving the quality of life of these children.

Keywords: Child with special needs, Child with chronic illness, Earthquake, Nurse, Social worker

ÖZET

Kronik hastalıklarla mücadele eden özel gereksinimli çocuklar, sağlık hizmetlerinde dikkatle ele alınması gereken özgün bir grubu temsil etmektedir. Bu çocukların yalnızca fiziksel sağlık sorunları değil, aynı zamanda psikososyal ihtiyaçları da multidisipliner ve bütüncül bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Literatürde, düzenli hemşirelik ziyaretlerinin, ailelerin eğitiminin ve çocuklara yönelik psikososyal destek programlarının bu grubun sağlık durumlarını önemli ölçüde iyileştirdiği ve tedavi süreçlerine uyumlarını arttırdığı vurgulanmaktadır. Son yaşanan büyük deprem felaketi, özel gereksinimli çocukların afet koşullarında ne denli savunmasız bir grup olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Afet sonrası süreçte bu çocukların tıbbi ve psikososyal ihtiyaçlarını hızla karşılayabilmek, hemşirelik uygulamaları ile sosyal hizmetlerin entegrasyonunun kritik bir gereklilik olduğunu göstermiştir. Bu tür bütüncül müdahaleler, ailelerin stres düzeylerini azaltmakta ve dayanıklılıklarını artırmaktadır. Bu nedenle, özel gereksinimli çocuklara yönelik kapsayıcı sağlık ve sosyal destek politikalarının geliştirilmesi, bu çocukların yaşam kalitelerinin artırılmasında temel bir adım olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli çocuk, Kronik hastalıklı çocuk, Deprem, Hemşire, Sosyal hizmet uzmanı

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, sumeyra.topal@istiklal.edu.tr
0000-0001-6316-4043

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :26.11.2024

Accepted/Kabul :16.01.2025

Published/Yayımlama :15.03.2025

Cited/Atf:

Topal, S. (2025, Mart, 15). Depremi gösterdiği gerçek: Özel gereksinimli çocuklarda kronik hastalık yönetiminde bütüncül yaklaşımın önemi [Editöre mektup], *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 39-44

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nın hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Sayın Editör,

Kronik hastalıklarla mücadele eden özel gereksinimli çocuklar, sağlık hizmetlerinde özgün bir grup olarak dikkat çekmektedir (Çırlak ve Törüner, 2021). Fiziksel, gelişimsel, davranışsal veya duygusal sorunlar nedeniyle diğer çocuklara kıyasla daha yoğun sağlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan bu grup, sağlık sisteminin etkin ve kapsamlı bir şekilde desteklemesi gereken kırılgan bir nüfusu temsil etmektedir (Simeonsson ve Simeonsson, 2020; Salem ve Graham, 2021). Kronik hastalıkların, özellikle özel gereksinimli çocuklarda hem biyomedikal hem de sosyal boyutlarına olan etkileri, yalnızca tıbbi tedaviyle sınırlandırılmaz. Bu nedenle, multidisipliner ve bütüncül bir yaklaşım, bu çocukların sağlık durumlarını iyileştirmek ve yaşam kalitelerini artırmak için hayati önem taşımaktadır (Dewan ve Cohen, 2013). Son yıllarda yaşanan doğal afetler, özellikle de Türkiye'de meydana gelen büyük depremler, özel gereksinimli çocukların ne kadar savunmasız olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir (Dağ vd., 2024; Akbaba vd., 2024). Afetler, özellikle özel gereksinimli çocuklar üzerinde daha belirgin ve uzun süreli etkilere sahiptir (Bilik, 2023). Çocuklar, ihtiyaçlarını bağımsız olarak karşılama konusundaki sınırlı yetenekleri nedeniyle afetin etkilerine karşı daha savunmasızdır (Kurt vd., 2024). Bu çocuklar, afet koşullarında yalnızca fiziksel sağlık sorunlarıyla değil, aynı zamanda sosyal izolasyon, psikososyal stres ve temel hizmetlere erişim eksikliği gibi çok katmanlı zorluklarla mücadele etmektedir. Bu bağlamda, hemşirelik uygulamaları ve sosyal hizmetler arasındaki entegrasyonun önemi açıkça ortaya çıkmaktadır (Kurt vd., 2024; Akbaba vd., 2024; Topal vd., 2024).

Kronik Hastalıkların Yönetiminde Sosyal Destek ve Hemşirelik Uygulamaları

Kronik hastalığı olan özel gereksinimli çocuklar, bakımın sürekliliğini gerektiren bir sağlık durumuyla başa çıkmak zorundadır. Literatür, bu çocukların sağlık durumlarının iyileştirilmesinde sosyal destek sistemlerinin ve bireyselleştirilmiş hemşirelik müdahalelerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Sosyal destek, çocukların ve ailelerinin psikososyal uyumunu artırmada kritik bir rol oynar (Svavarsdóttir vd., 2020; Souza vd., 2020; Yang vd., 2022). Hemşireler, multidisipliner yaklaşımla çocukların psikososyal uyumunu artırabilir ve anksiyete, depresyon gibi sorunları azaltabilir (Çakır ve Altay, 2021; Çakır ve Kızıler, 2022). Bu destek, ebeveynlerin stresini azaltabilir ve çocukların bakımında karşılaştıkları zorlukları aşmalarına yardımcı olabilir. Toplum temelli sosyal destek ağları, bu çocukların fiziksel sağlıklarının korunmasının yanı sıra psikolojik dayanıklılıklarının güçlendirilmesinde kritik bir role sahiptir. Hemşirelik müdahaleleri ise bu ağların işlevselliğini artırmakta ve bakım süreçlerini kolaylaştırmaktadır (Çırlak ve Törüner, 2021; Çakır ve Kızıler, 2022).

Düzenli hemşirelik ziyaretleri, aile eğitimi ve danışmanlık hizmetleri ile birleştirildiğinde, çocukların sağlık durumlarında ve tedaviye uyum süreçlerinde önemli iyileşmeler sağlanmaktadır. Kronik hastalığı olan bir çocuğa evde verilen eğitimin ve psikososyal desteğin, çocuğun tedaviye uyumunu artırdığı ve komplikasyon risklerini azalttığı bildirilmiştir. Ayrıca, bu tür müdahalelerin, bakım veren aile üyelerinin stres düzeylerini azaltarak aile içi dayanıklılığı artırdığı gözlemlenmiştir (Aykanat ve Gözen, 2014; Çırlak ve Törüner, 2021).

Bir diğer önemli nokta, özel gereksinimli çocukların sağlık yönetiminde multidisipliner yaklaşımların gerekliliğidir. Hemşireler, bakımın koordinasyonunda ve ailelerin eğitiminde temel rol oynamada, bireyselleştirilmiş bakım planlarını geliştirirken (Çırlak ve Törüner, 2021; Kurt vd., 2024) sosyal hizmet uzmanları çok disiplinli bir ekip üyesi olarak, hastaların ve ailelerin yaşam kalitesini yükseltme, problem çözme yeteneklerini artırma ve gerekli kaynaklara erişim sağlama hizmetlerine destek sağlar (Karataş vd., 2022). Özellikle toplum temelli hizmetlerin entegrasyonu, bu çocukların sağlık sonuçlarını iyileştirmenin yanı sıra sosyal katılımlarını teşvik etmektedir.

Afet Durumlarında Özel Gereksinimli Çocuklar: Çıkarılan Dersler

2023 yılında Türkiye'de yaşanan büyük deprem felaketi, afet durumlarında özel gereksinimli çocukların ne kadar savunmasız olduğunu göstermiştir. Bu çocuklar, afet sonrası süreçte temel sağlık hizmetlerine erişimde zorluk yaşamış ve psikososyal destek mekanizmalarından yeterince yararlanamamıştır. Literatür, doğal afetlerin çocuklar üzerinde uzun vadeli psikolojik ve sosyal etkiler yarattığını göstermektedir (Kurt vd., 2024; Topal vd., 2024; Dağ vd., 2024; Akbaba vd., 2024). Ancak özel gereksinimli çocuklar için bu etkiler daha karmaşık bir hal almakta, fiziksel sağlık sorunlarıyla birleşerek ciddi sonuçlara yol açabilmektedir.

Afet sonrası acil sağlık müdahalelerinde, bireyselleştirilmiş bakım sunabilme kapasiteleri ve kriz anında hızlı müdahale edebilme becerisi büyük önem taşımaktadır. Hemşirelerin, afet ortamında karşılaştıkları zorluklara rağmen, çocukların tıbbi ve psikolojik ihtiyaçlarını belirleyerek özelleştirilmiş bakım sunmaları, kriz yönetiminde hayati bir rol oynar (Kurt vd., 2024; Akbaba vd., 2024). Buna ek olarak, sosyal hizmet uzmanları, kriz durumlarında organize edici ve koordinatör rolleriyle, yerel sağlık birimleri, sivil toplum kuruluşları ve aileler arasında etkili bir iletişim ve iş birliği ortamı oluşturabilmektedir. Özellikle evde sağlık hizmeti sunan ekiplerin, afet sonrası çocukların tıbbi bakımlarını sürdürürken psikososyal destek sağlaması, travma sonrası iyileşme süreçlerinin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır (Karaağaç, 2023).

Deprem gibi büyük çaplı afetlerde, acil müdahale ve uzun vadeli rehabilitasyon süreçlerinde multidisipliner yaklaşımlar kaçınılmazdır. Hemşirelik, sosyal hizmet, psikoloji, rehabilitasyon ve eğitim alanlarından uzmanların ortak çalışması, özel gereksinimli çocukların karşılaştığı eşsiz zorlukların üstesinden gelmede kritik bir öneme sahiptir (Topal vd., 2024; Dağ vd., 2024). Afet durumlarına yönelik sağlık politikaları, bu çocukların gereksinimlerini öncelikli kılan bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmalıdır. Acil durum planları, eğitim programları ve kriz iletişim stratejileri, özel gereksinimli çocuklara yönelik spesifik yaklaşımlar içerecek biçimde tasarlanmalıdır (Bilik, 2023; Kurt vd., 2024).

Ayrıca, afet öncesi hazırlık ve afet sonrası müdahale süreçlerine, özel gereksinimli çocukların fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarını karşılayacak detaylı stratejiler entegre edilmelidir. Bu stratejiler kapsamında:

- **Aile ve Bakım Veren Eğitimi:** Afet anında ve sonrasında, ailelerin ve bakım verenlerin, çocukların özel ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran acil müdahale yöntemleri konusunda bilinçlendirilmesi önemlidir (Hipper vd., 2018; Griffin vd., 2023).
- **Lojistik ve Kaynak Yönetimi:** Acil durum çantası, özel bakım ekipmanları, ilaç temini ve destek teknolojilerinin afet bölgesine hızlıca ulaştırılması için planlamalar yapılmalıdır (Doan ve Shaw, 2019; Smith vd., 2024).
- **Kapsayıcı Afet Planlaması:** Eğitim kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarıyla kurulacak iş birlikleri, afet sonrası rehabilitasyon süreçlerinin daha etkin yürütülmesine olanak tanır (Griffin vd., 2023; Smith vd., 2024).
- **Sürekli İzleme ve Değerlendirme:** Afet müdahalesi sonrasında, uygulanan stratejilerin etkililiğinin ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi, gelecekteki müdahale planlarının iyileştirilmesine yardımcı olacaktır (Doan ve Shaw, 2019; Smith vd., 2024).

Yaşanılan deprem, afet durumlarında özel gereksinimli çocukların karşılaştığı riskleri ve ihtiyaçları ortaya koyarak, bütüncül ve çok disiplinli bir yaklaşımın gerekliliğini bir kez daha kanıtlamıştır. Gelecekte benzer afetlerin etkilerini minimize etmek adına, sağlık sistemi, sosyal hizmetler, eğitim kurumları ve yerel yönetimlerin koordineli çalışmasıyla, özel gereksinimli çocukların yaşam kalitesi ve güvenliği ön planda tutularak kapsamlı müdahale stratejileri geliştirilmelidir (Hipper vd., 2018; Doan ve Shaw, 2019; Griffin vd., 2023).

Multidisipliner Yaklaşımlar ve Politika Önerileri

Özel gereksinimli çocukların kronik hastalık yönetiminde başarılı sonuçlar elde etmek için multidisipliner bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Literatürde, sağlık hizmetleri ve sosyal destek sistemleri arasındaki entegrasyonun, bu çocukların sağlık ve yaşam kalitelerini artırmada kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır (Bilik, 2023; Kurt vd., 2024; Karaağaç, 2023). Hemşirelik ve sosyal hizmet disiplinlerinin birlikte çalıştığı bakım modelleri, yalnızca sağlık sonuçlarını iyileştirmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal farkındalığı artırarak bu çocukların sosyal katılımını teşvik etmektedir (Çakır ve Kızılar, 2022; Kurt ve ark., 2024).

Afet durumlarında ve normal koşullarda, bu çocukların gereksinimlerine odaklanan bir sağlık hizmeti sunumu için aşağıdaki politika önerileri dikkate alınmalıdır:

- 1) **Acil Durum Planlaması:** Özel gereksinimli çocukların ihtiyaçlarına öncelik veren afet yönetim planlarının geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu doğrultuda, afet anında özel gereksinimli çocukların mevcut durumları, kronik hastalıkları ve bakım ihtiyaçları, öncelikli ihtiyaç analizleri

yapılarak önceden belirlenmeli ve bu veriler ışığında özel bakım ile ihtiyaç planları oluşturulmalıdır. (Frogel vd., 2023; Griffin vd., 2023; Smith vd., 2024) Ayrıca, sağlık kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve aile temsilcileri arasında etkili bir iletişim ağı kurulması, afet yönetim planlarının başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlayacaktır. Afet anında ise mobil ve esnek müdahale ekiplerinin devreye girmesi, bölgedeki çocukların tıbbi bakım ve psikososyal desteğe hızlıca ulaşmasını mümkün kılacaktır. Son olarak, afet senaryolarına yönelik düzenli eğitim ve tatbikatlar hem sağlık çalışanlarının hem de ailelerin acil durumlara hazırlıklı olmasını sağlayarak kriz anında koordinasyon ve müdahale süreçlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır (Frogel vd., 2023; Smith vd., 2024).

- 2) **Eğitim ve Farkındalık Programları:** Özel gereksinimli çocuklara yönelik sürecin sağlıklı yönetilmesinde, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları ve diğer sağlık çalışanlarının eğitim programlarının artırılması kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, ilgili sağlık profesyonelleri, çocukların ihtiyaçlarına yönelik güncel bilgi ve becerilerle donatılmalı; özellikle kriz müdahale teknikleri, travma sonrası destek yöntemleri ve kronik hastalık yönetimi konularında sürekli eğitim programları düzenlenmelidir (Bilik, 2023; Kurt vd., 2024). Buna ek olarak, ailelere ve bakım verenlere yönelik seminerler, bilgilendirme toplantıları ve pratik uygulama atölyeleriyle, ev ortamında uygulanabilecek acil müdahale stratejileri ve destek yöntemleri aktarılmalıdır (Hipper vd., 2018; Griffin vd., 2023). Son olarak, toplumda özel gereksinimli çocukların yaşadığı zorlukları ve haklarını ön plana çıkaran medya kampanyaları, sosyal sorumluluk projeleri ve iş birliği içinde yürütülecek etkinliklerle toplumsal bilinç artırılmalıdır (Hipper vd., 2018; Doan ve Shaw, 2019; Griffin vd., 2023).
- 3) **Toplum Temelli Hizmetler:** Toplum temelli sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve bu ağların sağlık hizmetleriyle entegrasyonu, özel gereksinimli çocukların sosyal entegrasyonunu artırmaya yönelik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, mahalle, okul ve yerel sivil toplum kuruluşlarıyla kurulacak destek ağları; özel gereksinimli çocukların sosyal entegrasyonunu artıracak projeler ve danışmanlık hizmetleriyle desteklenmelidir (Troshanska, 2015). Buna ek olarak, yerel merkezlerde oluşturulacak destek grupları, kriz sonrası iyileşme sürecinde duygusal ve pratik destek sunacak programlarla özel gereksinimli çocuklar ve ailelerine yönelik hizmetlerin güçlendirilmesini sağlamalıdır (Ispulova vd., 2024).
- 4) **Psikososyal Destek:** Çocuklara ve ailelere yönelik yapılandırılmış psikososyal destek programlarının uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çocukların yaşadığı travmatik deneyimlerin etkilerini azaltmak amacıyla, yaşa ve durumun ciddiyetine uygun psikolojik ve psikoterapötik yaklaşımlar benimsenmeli; ailelerin ise çocuklarının travmalarla başa çıkabilmeleri için düzenli psikolojik danışmanlık hizmetlerine erişimi sağlanarak, aile içi iletişim ve dayanışmayı güçlendiren programlar geliştirilmelidir. Ayrıca, eğitim kurumlarıyla iş birliği içinde, çocukların sosyal becerilerini artırmaya yönelik programlar ve okul temelli destek mekanizmaları kurulmalıdır (Çakır ve Kızıler, 2022; Kurt vd., 2024; Ispulova vd., 2024).
- 1) **Multidisipliner İş Birliği:** Sağlık profesyonelleri arasında iş birliğini teşvik eden modellerin benimsenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve diğer sağlık profesyonelleri; sağlık, sosyal hizmet, psikoloji, rehabilitasyon ve eğitim alanlarından uzmanların düzenli olarak bir araya gelerek vaka değerlendirmeleri yapabileceği ve tedavi planlarını güncelleyebileceği platformlar oluşturulmalıdır (Rumping vd., 2018; Noel vd., 2022). Ayrıca, çocukların tıbbi ve psikososyal süreçlerinin etkin bir şekilde izlenebilmesi için dijital veri tabanları ve ortak raporlama sistemleri geliştirilmelidir. Son olarak, multidisipliner modellerin etkililiğini ölçmek, uygulamada yaşanan sorunları tespit etmek ve yenilikçi çözümler üretmek amacıyla akademik ve klinik iş birliği projeleri desteklenmeli, araştırmalar teşvik edilmelidir (Rumping vd., 2018; Noel vd., 2022; Kurt vd., 2024; Akbaba vd., 2024).

Sonuç olarak,

Özel gereksinimli çocukların kronik hastalık yönetimi, yalnızca tıbbi müdahalelere dayalı bir yaklaşımın ötesinde, sosyal destek, psikososyal hizmetler ve multidisipliner iş birliğini gerektiren kapsamlı stratejilerle ele alınmalıdır. Yapılan değerlendirmeler, afet durumlarında ve normal koşullarda bu çocukların ihtiyaçlarının önceliklendirildiğini; acil durum planlaması, eğitim programları, toplum temelli hizmetler ve psikososyal destek mekanizmalarının entegre edilmesinin hayati önem taşıdığını göstermektedir.

Kronik hastalıklarla mücadele eden özel gereksinimli çocuklar hem normal koşullarda hem de afet anlarında çok yönlü destek gerektiren kırılgan bir grubu temsil etmektedir. Afet tecrübeleri, özellikle deprem felaketinde yaşananlar, bu çocukların sağlık hizmetlerine erişim ve destek sistemlerinden yararlanma süreçlerinin iyileştirilmesinde hemşirelik ve sosyal hizmet iş birliğine dayalı yeni stratejilere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada, hemşirelik, sosyal hizmet, psikoloji, rehabilitasyon ve eğitim alanlarından uzmanların oluşturduğu multidisipliner platformlar, vaka değerlendirmeleri, bireyselleştirilmiş bakım planlarının geliştirilmesi ve dijital veri tabanları aracılığıyla bilgi paylaşımının sağlanmasıyla bu çocukların yaşam kalitelerinin artırılmasında belirleyici rol oynayacaktır.

Ayrıca, afet anında hızlı müdahale edebilen mobil ekiplerin ve kriz sonrası uygulamaların yanı sıra, aile ve bakım verenlere yönelik eğitim ve destek programlarının güçlendirilmesi, sürdürülebilir ve etkili çözümlerin geliştirilmesini mümkün kılacaktır. Tüm paydaşların koordineli çalışmasıyla oluşturulacak bütüncül müdahale stratejileri, özel gereksinimli çocukların hem sağlık hem de sosyal alanlarda karşılaştığı zorlukların üstesinden gelinmesine ve yaşam kalitelerinin artırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Deprem felaketinde yaşanan deneyimler, bu iş birliğinin önemini bir kez daha vurgulamış ve alanda daha fazla farkındalık oluşturma gerekliliğini göstermiştir. Bu mektubun, alanda farkındalığı artırarak daha fazla araştırma ve uygulamaya ilham vereceğini umuyorum.

Kaynakça

- Akbaba, B., Yiğit, H., Güngör, E., Kaynak, M., Kahya, H., Birbilen, A., Kesici, S., Düzova, A., Bayrakçı, B., & Tekşam, Ö. (2024). After the Türkiye Earthquake: The Experience of a Pediatric Emergency Department in a University Hospital Distant from the Disaster Area. *Prehospital and disaster medicine*, 1-8. <https://doi.org/10.1017/S1049023X24000347>
- Aykanat, B., & Gözen, D. (2014). Çocuk sağlığı hemşireliğinde aile merkezli bakım yaklaşımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 683-695.
- Bilik, M. B., & Akdağ, M. (2023). Özel Gereksinimli Bireyler ve Ebeveynleri Açısından Afet Zorlukları: 2011 Van Depremi Örneği. *Afet Ve Risk Dergisi*, 6(1), 243-256. <https://doi.org/10.35341/afet.1233201>
- Çakır, G., & Altay, N. (2021). Kronik hastalığı olan çocukların bakımında okul hemşiresinin görev ve sorumlulukları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 14(1), 55-61.
- Çakır, M. N., & Kızıler, E. (2022). Kronik Hastalığa Sahip Çocuğu Olan Ailelerde Ebeveyn-Çocuk İlişkisi: Sosyal Destek ve Ebeveyn Öz Yeterliği. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 48-58.
- Çırlak, A., & Törüner, E. K. (2021). Özel Sağlık Bakım Gereksinimi Olan Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Eğitim Programlarının Önemi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(3), 127-134.
- Dağ, Y., Zengin, M., Yayan, E., & Dağ, S. (2024). Understanding the impact of natural disasters on children within first hours and days after an event: A phenomenological study through the experience of nurses. *International nursing review*. <https://doi.org/10.1111/inr.13031>
- Dewan, T., & Cohen, E. (2013). Children with medical complexity in Canada. *Paediatrics & child health*, 18(10), 518-22. <https://doi.org/10.1093/PCH/18.10.518>
- Frogel, M., Jermyn, J., Foltin, G., & Cooper, A. (2023). A Comprehensive Coalition-Based Regional Approach to Pediatric Disaster Planning. *Prehospital and Disaster Medicine*, 38, 187-188. <https://doi.org/10.1017/S1049023X23004843>
- Griffin, J., Hipper, T., Chernak, E., Kurapati, P., Lege-Matsuura, J., Popek, L., & Turchi, R. (2023). Home-Based Emergency Preparedness for Families of Children and Youth With Special Healthcare Needs: A Scoping Review. *Health security*. <https://doi.org/10.1089/hs.2022.0119>
- Hipper, T., Davis, R., Massey, P., Turchi, R., Lubell, K., Pechta, L., Rose, D., Wolkin, A., Briseño, L., Franks, J., & Chernak, E. (2018). The Disaster Information Needs of Families of Children with Special Healthcare Needs: A Scoping Review. *Health security*, 16(3), 178-192. <https://doi.org/10.1089/hs.2018.0007>
- Ispulova, S., Sadovina, D., & Makarenko, E. (2024). Social support for families with children with special needs. *Social'naja politika i social'noe partnerstvo (Social Policy and Social Partnership)*. <https://doi.org/10.33920/pol-01-2404-02>

- Karaağaç, H. (2023). Hastane Afet Yönetim Sürecinde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları: Kahramanmaraş Depremleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 1154-1166.
- Karataş, M., Başcılar, M., & Pak Güre, M. D. (2022). Semptom yönetiminde tıbbi sosyal hizmet uygulamaları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (19), 103-119. <https://doi.org/10.46218/tshd.1055610>
- Kurt, A., Dinç, F., & Şan, E. G. (2024). Çocuk Merkezli Afet Yönetiminde Pediatri Hemşiresinin Önemi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 48-57.
- Noel, L., Chen, Q., Petrucci, L., Phillips, F., Garay, R., Valdez, C., Aranda, M., & Jones, B. (2022). Interprofessional collaboration between social workers and community health workers to address health and mental health in the United States: A systematised review. *Health & social care in the community*, 30, e6240–e6254. <https://doi.org/10.1111/hsc.14061>
- Rumping, S., Boendermaker, L., & De Ruyter, D. (2018). Stimulating interdisciplinary collaboration among youth social workers: A scoping review. *Health & Social Care in the Community*, 27, 293–305. <https://doi.org/10.1111/hsc.12589>
- Salem, S., & Graham, R. (2021). Chronic Illness in Pediatric Critical Care. *Frontiers in Pediatrics*, 9. <https://doi.org/10.3389/fped.2021.686206>
- Simeonsson, R., & Simeonsson, K. (2020). Children with Special Healthcare Needs. *Public Health Perspectives on Disability*. https://doi.org/10.1007/978-1-0716-0888-3_9
- Smith, N., Donaldson, M., Mitton, C., & Lee, E. (2024). Communication in disasters to support families with children with medical complexity and special healthcare needs: a rapid scoping review. *Frontiers in Public Health*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1229738>
- Souza, M., Santos, T., Vasconcellos, R., Costa, M., Lira, A., Conceição, N., Da Nóbrega, V., Lima, H., & Collet, N. (2020). Nurses' perception on social network of children with chronic illness: qualitative study, Brazil. *European Journal of Public Health*, 30(5). <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckaa166.949>
- Svavarsdóttir, E., Kamban, S., Konrádsdóttir, E., & Sigurdardóttir, A. (2020). The Impact of Family Strengths Oriented Therapeutic Conversations on Parents of Children with a New Chronic Illness Diagnosis. *Journal of Family Nursing*, 26, 269-281. <https://doi.org/10.1177/1074840720940674>
- Topal, S., Özhanlı, Y., Çaka, S. Y., & Gürbüz, Y. (2024). Professional competences of emergency department nurses working in the earthquake region on triage management in children and the difficulties experienced by nurses in the decision-making process: A qualitative study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 113, 104844.
- Troshanska, J. (2015). Project Report "Program for Full Socialization of Children with Special Needs into Their Communities". *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 16, 130.
- Yang, J., Lin, L., Gao, Y., Wang, W., & Yuan, L. (2022). Interventions and strategies to improve social support for caregivers of children with chronic diseases: An umbrella review. *Frontiers in Psychiatry*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.973012>